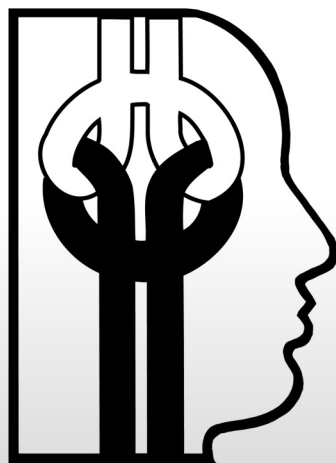

ПРЕПОРЪКИ ЗА ДОБРА КЛИНИЧНА ПРАКТИКА ПРИ ЗАХАРЕН ДИАБЕТ

**БЪЛГАРСКО
ДРУЖЕСТВО
ПО ЕНДОКРИНОЛОГИЯ**

СОФИЯ, 2013 година

© БЪЛГАРСКО ДРУЖЕСТВО ПО ЕНДОКРИНОЛОГИЯ, 2013
Проф. Анна-Мария БОРИСОВА, *отговорен редактор*, 2013

© Румен НИНОВ, *корица и графичен дизайн*, 2013

СЪДЪРЖАНИЕ:

- I Определение / 6
- II Епидемиология / 6
- III Класификация / 8
- IV Диагноза / 8
- V Скрининг / 12
- VI Осигуряване на качествени грижи за диабета / 14
- VII Обучение на пациенти със захарен диабет / 16
- VIII Самоконтрол на кръвната захар / 18
- IX Оценка на контрола на кръвната захар / 20
- X Оценка на контрола на липидите, артериалното налягане, телесното тегло и тютюнопушене / 21
- XI Препоръки за хранителен режим при захарен диабет / 23
- XII Физическа активност / 24
- XIII Лечение на захарен диабет тип 1 / 25
  - Поведение при хипогликемия / 28
- XIV Лечение на захарен диабет тип 2 / 29
- XV Увреждания на очите при диабет / 37
- XVI Увреждания на бъбреците при диабет / 38
- XVII Увреждания на нервната система при диабет / 44
- XVIII Проблеми свързани с диабетно стъпало / 47
- XIX Поведение при затлъстяване и диабет / 49
  - Метаболитен синдром / 52
- XX Лечение на повишени нива на липидите в кръвта / 50
- XXI Лечение на повишено кръвно налягане / 52
- XXII Контрол на артериалните рискови фактори / 55
- XXIII Скрининг за сърдечно-съдово заболяване при пациенти с диабет и лечението му / 56
- XXIV Ишемична болест на сърцето (ИБС) / 57
  - Антиагреганти при диабет / 58
- XXV Бременост и контрацепция при жени с диабет / 59
- XXVI Контрол на диабета по време на хирургична интервенция / 63
- XXVII Поведение при диабетна кетоацидоза / 64
- XXVIII Грижи за хората с диабет в старческа възраст / 66
- XXIX Профилактични мерки при захарен диабет / 67
- XXX Захарен диабет в детска възраст / 67
- XXXI Библиография / 72

СЪКРАЩЕНИЯ:

- АДА** – Американска диабетна асоциация
АРБ – анготензин II рецепторни блокери
ГЗД – гестационен захарен диабет
ГФ – гломерулна филтрация
ДХПКА – дихидропиридинови калциеви антагонисти
НДХПКА – недихидропиридинови калциеви антагонисти
НГГ – нарушена гликемия на гладно
НГТ – нарушен глюкозен толеранс
ИБС – исхемична болест на сърцето
ИТМ – индекс на телесна маса
ОГТТ – орален глюкозо-толерансен тест
СЗО – Световна здравна организация
ХБН – хронична бъбречна недостатъчност
АТР III – Adult treatment panel III (панел за лечение на възрастни)
DPP-4- инхибитори – инхибитори на дипептидил-пептидаза 4
FINDRISC (Finnish Diabetes Risk Score) – Финландски диабетен рисков индекс
GLP-1 – глюкагоноподобен пептид-1
GIP – глюкозо-зависим инсулинотропен полипептид
HbA_{1c} – гликиран хемоглобин
IDF (International Diabetes Federation) – Международна Диабетна Федерация
KDOQI (Kidney Disease Outcomes Quality Initiative) – Инициатива за качеството на изхода при бъбречни заболявания
KDIGO (Kidney Disease: Improving Global Outcomes) – Подобрене на глобалното развитие при бъбречни заболявания
NGSP (National Glycohemoglobin Standardization Program) – Национална програма за стандартизиране на гликирания хемоглобин

Целта на Препоръките за добра клинична практика при захарен диабет е да се изработи документ адресиран към лекари, пациенти, изследователи, здравни фондове и други заинтересовани и съдържащ препоръки за:

- подобрене на грижите за пациентите с диабет;
- ранна диагноза и профилактика на захарния диабет;
- унифициране и подобрене на диагностиката;
- внасяне на точни правила при контролирането на различните форми на заболяването;
- изработване на стратегия за комплексен терапевтичен подход, съобразен с типа на захарния диабет, възрастта на пациента, стила на живот, съществуващите усложнения и съпътстващи заболявания;
- определяне на минимумът от изисквания за осигуряване на медицински грижи за пациентите с диабет.

I. ОПРЕДЕЛЕНИЕ

Захарният диабет е метаболитно заболяване, характеризиращо се с хипергликемия, която е резултат от нарушение в инсулиновата секреция, в инсулиновото действие или в двете заедно (Alberti K.G.M.M, 1998). Това заболяване е хронично и се нуждае от непрекъснати медицински грижи и мотивирано участие на добре обучен пациент, за да се превантират остри усложнения и да се намали риска от дългосрочни усложнения.

II. ЕПИДЕМИОЛОГИЯ

Захарният диабет е социално значимо заболяване поради широкото си разпространение. Понастоящем в света има около 366 милиона души с диабет, като се очаква през 2030 година броят им да достигне 522 милиона. На всеки 10 секунди трима души се разболяват от диабет и един умира от захарен диабет. Около 90% от пациентите страдат от захарен диабет тип 2, като техният брой нараства драматично в световен мащаб. Заболяването е налице както във високоразвитите, така и в развиващите се страни, като около 80% от хората с диабет живеят в страни с ниски и средни доходи. Налице е пандемия от захарен диабет. Причините за това са утвърждаването на западния стил на живот, нарастването на броя и застаряването на населението, урбанизацията и свързаната с нея промяна в режима на хранене, заседналият начин на живот, затлъстяването. Диабетът е водеща причина за смърт в повечето развити страни. Повишеният брой на пациентите със захарен диабет тип 2 утежнява работата на системата за осигуряване на здравното обслужване, поради ограничените й финансови средства. Ето защо захарният диабет тип 2 заедно с неговите усложнения – нарушено зрение, бъбречни увреждания, болестите на големите кръвоносни съдове, невропатия, както и придружаващите го заболявания - артериална хипертония, дислипидемия и затлъстяване, представляват голям хуманен, медицински, социален и икономически проблем.

Най-достоверни са епидемиологичните данни, основаващи се на изследване върху цялото население. В някои страни има добри национални регистри на пациентите с диабет. Броят на хората с диабет в България е около 577 124 (9,6% от населението $\geq$ 20-годишна възраст) – 337 980 мъже и 239 144 жени. Приблизително 426 831 (73,9%) са с диагностицирано заболяване, а около 150 293 (26,1%) остават недиагностицирани. В САЩ случаите на недиагностициран диабет възлизат на 30%, а в Монголия – 50%. В България около 222 433 души (3,7% от населението $\geq$ 20-годишна възраст) са с предиабет, състояние което може да прогресира до захарен диабет, ако не бъде диагностицирано и лекувано своевременно.

Общо около 13,3% от населението $\geq$ 20-годишна възраст или около 799 557 души са с отклонения в глюкозния толеранс у нас.

Пациентите със захарен диабет тип 2 са около 85-95% от всички диабетици в развитите страни, като този процент е по-висок в развиващите се страни.

Увеличава се честотата и на детския диабет у нас. Ежегодната заболеваемост от захарен диабет за децата от 0 до 14 години през периода 1973-1982 година е била 6,2 на 100 000 деца, докато през последните години се е увеличила до 9-12 на 100 000 деца.

Сред хората на възраст над 20 години в България затлъстяване се среща при 34,93% (около 2 098 087 лица), а наднормено тегло при 38,95% (около 2 338 557 лица), или общо около 73,8% от населението (4 436 644 лица) е с наднормено тегло или затлъстяване. Около 40% от децата и подрастващите в страната са с наднормено телесно тегло и затлъстяване.

Основен проблем при пациентите с диабет са развиващите се късни усложнения на болестта, които могат да доведат до сериозни последици – слепота, хронична бъбречна недостатъчност и хемодиализа, ампутации на крайници, съдови усложнения – ИБС, миокарден инфаркт, мозъчно-съдова болест, инсулт. Тези усложнения водят до тежки последици както за пациента и семейството му, така и за цялото общество. Хората с диабет са застрашени около 15 пъти повече от слепота, от развитие на хронична бъбречна недостатъчност и ампутация на долен крайник в сравнение с тези без диабет, а инфарктът на миокарда е около 3 пъти по-чест сред тях, отколкото сред недиабетиците. Ето защо захарният диабет и особено тип 2, се разглежда като независим високостепенен сърдечно-съдов рисков фактор. От друга страна, захарният диабет тип 2 е част от т.нар. метаболитен синдром – сгрупване на рискови фактори за сърдечно-съдова смъртност (артериална хипертония, дислиппротеинемия, захарен диабет тип 2, затлъстяване и други).

Захарният диабет е хронично заболяване, което изисква големи разходи за системния му контрол, за съвременното му лечение (перорално, инсулиново, комбинирано) и за настъпилите късни усложнения. Разходите за лечение на диабета и усложненията му са значителни за всички държави. Установено е, че здравното обслужване на хората с диабет струва поне 2,5 пъти повече от това на връстниците им без диабет. Понастоящем захарният диабет заема трето място по разходи сред всички останали заболявания след раковите и сърдечно-съдовите заболявания.

III. КЛАСИФИКАЦИЯ

Захарен диабет тип 1 – резултат на бета-клетъчна деструкция, обичайно водеща до абсолютен инсулинов дефицит;

Захарен диабет тип 2 – резултат на прогресиращ инсулинов секреторен дефект на фона на инсулинова резистентност;

Други специфични типове диабет – дължащи се на други причини – генетичен дефект в бета-клетъчната функция, генетичен дефект в инсулиновото действие, заболявания на екзокринния панкреас, влияние на лекарства или химикали, други заболявания;

Гестационен захарен диабет (ГЗД) – диагностициран по време на бременност.

IV. ДИАГНОЗА

Има четири начина за поставяне на диагноза захарен диабет:

1. При наличие на клинични признаци, характерни за диабет (полиурия, полидипсия, необяснимо намаление на тегло) и случайна плазмена глюкоза $\geq 11,1$ mmol/l т.е. проба взета по всяко време на денонощието без оглед на времето от последното хранене;
2. При плазмена глюкоза на гладно $\geq 7,0$ mmol/l т.е. да е спазен интервал от последния прием на храна поне 8 часа;
3. При плазмена глюкоза на 2-я час в хода на орален глюкозотолерансен тест (ОГТТ, проведен съгласно изискванията на СЗО със 75 g глюкоза) $\geq 11,1$ mmol/l.
4. При $HbA_{1c} > 6,5\%$, като изследването трябва да е проведено с лабораторен метод, който е сертифициран от Националната програма за стандартизиране на гликиран хемоглобин (NGSP) и стандартизиран съобразно методът на проучването DCCT.

При поставянето на диагноза захарен диабет с един от посочените методи е необходимо резултатът от изследването да се повтори, за да се изключи лабораторна грешка, освен в случаите, когато диагнозата е ясна на базата на клинични данни, например класически симптоми на хипергликемия. Предпочита се повторение на същия тест за потвърждение, но е възможно провеждане и на друг тест. Ако и двата теста (например HbA_{1c} и плазмена глюкоза на гладно) са в диагностичните граници, се потвърждава диагнозата захарен диабет. При разминаване между двата теста, трябва да се повтори тестът, чиято стойност е диагностична за захарен диабет, и ако резултатът се повтори, това потвърждава диагнозата.

Оформят се и две допълнителни състояния между нормален глюкозен толеранс и захарен диабет:

Нарушена гликемия на гладно (НГГ) – плазмена глюкоза на гладно от 6,1 mmol/l до 6,9 mmol/l;

Нарушен глюкозен толеранс (НГТ) – плазмена глюкоза на 2-я час в хода на ОГТТ между 7,8 mmol/l и 11,0 mmol/l.

И двете нарушения (НГГ и НГТ) понастоящем се наричат „предиабет“. Те са рискови фактори за развитие на диабет и на сърдечно-съдови заболявания в бъдеще. Установено е, че редуцирането на теглото и редовната физическа активност могат да намалят риска от прогресия на НГТ в захарен диабет тип 2. Има доказателства, че и приложението на метформин, акарбоза, орлистат и глитазони могат ефективно да намалят риска от прогресия в диабет, въпреки че промяната в стила на живот е решителната стъпка в тази насока.

Таблица 1. Основни критерии за диагноза на различни степени на глюкозен толеранс на базата на плазмена глюкоза на гладно и на 2-я час в хода на ОГТТ (CZO, 2006)

	Ниво на кръвната захар mmol/l
	Венозна плазма
Захарен диабет	
на гладно	$\geq 7,0$
На 2-я час в хода на ОГТТ	$\geq 11,1$
нарушен глюкозен толеранс (НГТ)	
на гладно	$< 7,0$
на 2-я час в хода на ОГТТ	7,8-11,0
Нарушена гликемия на гладно (НГГ)	
на гладно	6,1 - 6,9
на 2-я час в хода на ОГТТ	$< 7,8$

Таблица 2. Лабораторни диагностични еквиваленти за венозна и капилярна плазма и цяла кръв

	Плазмена глюкоза	Плазмена глюкоза	Цялостна кръвна глюкоза	Цялостна кръвна глюкоза
	Венозна mmol/l	Капилярна mmol/l	Венозна mmol/l	Капилярна mmol/l
На гладно				
Захарен диабет	≥ 7,0	≥ 7,0	> 6,0	> 6,0
Нарушена гликемия на гладно (НГГ)	≥ 6,1	≥ 6,1	≥ 5,6	≥ 5,6
ОГТТ - 2-и час				
Захарен диабет	≥ 11,0	≥ 12,2	≥ 10,0	≥ 11,1
Нарушен глюкозен толеранс (НГТ)	≥ 7,8	≥ 8,9	≥ 6,7	≥ 7,8

СЗО препоръчва използването на орален глюкозо-толерансен тест (ОГТТ) със 75g глюкоза, като диагностичен тест. ОГТТ често е необходим за потвърждаване или изключване на нарушение на глюкозния толеранс при асимптоматични лица. Той е лесен за провеждане, приемлив от пациентите и с ниска цена.

Показания за провеждане на ОГТТ:

- плазмена глюкоза на гладно над нормата - 6,1-6,9 mmol/l, за да се определи степента на глюкозен толеранс;
- нормална плазмена глюкоза на гладно, но при наличие на рискови фактори за захарен диабет;
- HbA_{1c} 5,7-6,4 %.

Изисквания при провеждане на ОГТТ:

- провежда се със 75g глюкоза, разтворена в 300ml вода и приета през устата за 5 минути;
- провежда се само сутрин след 10-12-часов нощен глад;
- предходните 3 дни храната трябва да е съдържала поне 150 грама въглехидрати дневно;
- през последната седмица не трябва да е имало интеркурентно заболяване с температура, горно- или долнодиспептичен синдром;

- преди теста да не се приемат медикаменти, известни с контраинсуларния си ефект – кортикостероиди, тиреоидни хормони;
- по време на теста пациентът не трябва да се храни или да приема течности, освен вода; не трябва да пуши; не трябва да се разхожда; да липсват силни емоции; да се поддържа нормална температура на околната среда;
- гликемията се проследява изходно и на 120^a минута.

Редица проучвания са установили, че чрез плазмена глюкоза на гладно и чрез плазмена глюкоза на 2-я час при ОГТТ не се идентифицират едни и същи лица със захарен диабет. С използването само на плазмена глюкоза на гладно, би се пропуснала диагнозата при около 30% от хората с диабет. Този процент се оказва още по-висок при по-възрастното население. Има доказателства, че лицата, диагностицирани на базата на плазмена глюкоза на 2-я час в хода на ОГТТ, са с по-лоша прогноза от диагностицираните на базата на плазмената глюкоза на гладно. Ето защо, ОГТТ има място при диагнозата на захарния диабет, тъй като дава възможност за откриване на около 30% от хората с диабет. Нещо повече, нарушен глюкозен толеранс може да се установи само с помощта на ОГТТ.

Опорни точки и съображения при диагностициране на диабета:

1. Оценката на гликемията на гладно е необходимо да се прави при липса на прием на храна поне 8-10 часа
  - при липса на сигурност за измерената гликемия, изследването се повтаря или се има предвид провеждане на ОГТТ;
  - диагнозата не може да се базира на единична абнормна гликемия при липса на симптоми;
2. Венозната плазмена глюкоза трябва да е стандартния метод за измерване и означаване на концентрацията на глюкоза в кръвта. При използване на капилярна кръв, особено в страни с ограничени ресурси, трябва да се има предвид коригиращ фактор за стойностите след обременяване. (В таблица 2 е даден еквивалент за цяла и капилярна кръв)
3. HbA_{1c} може да се използва за диагностициране на захарен диабет само при условие, че изследването е проведено с лабораторен метод, който е сертифициран от Националната програма за стандартизиране на гликиран хемоглобин (NGSP) и стандартизиран съобразно методът на проучването DCCT.
4. Диагностични процедури не бива да се провеждат при следните условия:
  - наличие на остро заболяване, след травма, след хирургична намеса;

- по време на краткосрочно лечение с медикамент, повишаващ кръвната захар.
5. Диагностичните тестове трябва да се интерпретират с известен резерв при:
- лица на продължително лечение с повишаващи кръвната захар медикаменти.
  - лица с обратими ендокринни състояния;
  - бременни жени.
6. Ако съмнението за диабет съществува или има висок риск за диабет, но гликемията на гладно е нормална, трябва да се проведе ОГТТ, особено при възрастни лица.
7. При лица с нормална гликемия на гладно, но с повишено постпрандиално ниво на глюкозата, диагнозата се поставя на базата на стойността на гликемията на 2-я час в хода на ОГТТ.

V. СКРИНИНГ

Обичайно захарен диабет тип 1 се изявява с остри симптоми, характерни за заболяването или със значително повишена кръвна захар.

В болшинството от случаите захарен диабет тип 2 се диагностицира едва при поява на късни усложнения на заболяването. Голям процент от пациентите със захарен диабет тип 2 остават недиагностицирани.

При захарен диабет е уместно използване на едни и същи изследвания за скрининг и за поставяне на диагноза на заболяването - подходящо е изследване на плазмена глюкоза на гладно, на HbA_{1c}, ОГТТ.

Скрининг се провежда:

✓ При лица във всяка възраст с ИТМ > 25 kg/m², при които са налице някои допълнителни рискови фактори за развитие на захарен диабет (Таблица 3);

✓ При лица на възраст над 45 години и при липса на рискови фактори за диабет.

Трябва да се има предвид, че с едни и същи тестове може да се установи както захарен диабет, така и предиабет.

При лицата с установен предиабет е необходимо да се търсят и лекуват съпътстващи съдечно-съдови рискови фактори.

При лицата с установен по време на скрининг захарен диабет е необходимо включване на ранна терапия.

Има ефективни методи за превенция на прогресирането на предиабет в захарен диабет и за намаляване на риска от усложнения при захарен диабет.

При установен предиабет, изследванията трябва да се провеждат веднъж годишно.

В случай, че плазмената глюкоза на гладно е в границата на нормата, скринингът се повтаря след 3 години.

Таблица 3. Рискови фактори за развитие на захарен диабет и налагащи провеждане на скрининг

Наднормено телесно тегло – ИТМ > 25 kg/m ²
Първостепенни родственици, страдащи от захарен диабет
Майка, родила дете с тегло > 4 kg, или при която е бил диагностициран гестационен диабет
Артериална хипертония (> 140/90 mmHg)
Ниво на HDL-холестерол < 0,9 mmol/l и/или ниво на триглицеридите > 2,2 mmol/l
НГТ или НГГ при предишни изследвания
Анамнеза за сърдечно-съдово заболяване
Синдром на поликистозни яйчници или други заболявания или състояния, свързани с инсулинова резистентност (acanthosis nigricans)
Симптоми, насочващи към захарен диабет
Заседнал начин на живот
HbA _{1c} > 5,7

Таблица 4. Скрининг за захарен диабет тип 2 при деца (АДА)

<p>◆ Критерии:</p> <p>Наднормено тегло + два допълнителни рискови фактори от следните:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. фамилна анамнеза за захарен диабет тип 2 (при първостепенни или второстепенни родственици); 2. раса/етническа принадлежност; 3. признаци на инсулинова резистентност или състояния, свързани с инсулинова резистентност (acanthosis nigricans, хипертония, дислипидемия или синдром на поликистозни яйчници, ниско гестационната възраст тегло при раждането)
<p>◆ Начална възраст за провеждане на скрининг: 10 годишна възраст или с началото на пубертета, ако пубертетът настъпи в по-ранна възраст</p>
<p>◆ Честота на изследване: на всеки 3 години</p>

VI. ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВЕНИ ГРИЖИ ЗА ДИАБЕТА

Необходими условия за провеждане на качествени грижи за диабета:

1. Професионален екип

- лекари;
- диабетни медицински сестри – подготвени за обучение на пациенти с диабет;
- диетолози;
- подиатристи (специалисти по диабетно стъпало)

2. Инфраструктура

- лесен достъп за хората с диабет;
- наличие на протоколи за диабетни грижи;
- възможности за обучение и за грижи за краката;
- предоставяне на информация за хората с диабет;
- достъп до качествена лаборатория;
- достъп до специалисти за оценка на състоянието на сърцето, бъбреците, очите и съдовете;
- база-данни (software) за качествено мониториране;
- структурирана документация;
- система на екипа за регулярно повикване на пациентите за годишен контрол;
- непрекъснато обучение на специалистите от екипа.

3. Видове дейности:

- регулярни прегледи (през 3 месеца);
- телефонен контакт между прегледите
- годишни прегледи;
- обучение;
- грижи за краката;
- трайна обратна връзка между пациента и екипа.

Организация на диабетната консултация: (АДА)

1. Анамнеза:

- История на диабета (давност и характеристика на появата на диабета – кетоацидоза, асимптоматично начало, лабораторни показатели);
- Стил на живот (хранителни навици; тегло – в миналото и сега; растеж и развитие за деца и подрастващи; физическа активност);
- Провеждано обучение – кога и къде;
- Прилагано лечение на диабета до момента – вид, схеми (HbA_{1c} – данни до момента);
- Настоящо лечение на диабета – вид, схеми, резултати; трудности;

хранителен режим; физическа активност;

- Инсулиново лечение и епизоди на хипогликемия;
- Самоконтрол – резултати (преглед на измерените от пациента резултати и дискусия върху тях), обучение;
- История на острите усложнения – честота, тежест, причини за кетоацидоза и хипогликемии, загуба на чувството за хипогликемия;
- История на късните хронични усложнения / симптоми – очи, бъбреци, нерви, гастроинтестинален тракт (гастропареза), пикочо-полова система (еректилна дисфункция), сърце, периферни съдове, стъпало, мозъчно-съдови инциденти;
- Сърдечно-съдови рискови фактори – тютюнопушене, хипертония, затлъстяване, дислипидемия – лечение и резултати;
- История на инфекциите – кожа, стъпало, зъби, генитални, бъбречни;
- Други придружаващи заболявания (по системи);
- Прилагани медикаменти за други заболявания и състояния и отношението им към кръвната захар;
- Фамилност за захарен диабет и други ендокринни заболявания/артериални заболявания;
- Преглед на проблемите – нови събития в живота/нови симптоми или трудности в грижите за диабета;
- Оценка на културните, психосоциални, образователни, икономически фактори, оказващи влияние върху контрола и лечението на диабета;
- Обучение за диабета, умения, грижи за краката;
- Планиране съвместно с пациента на целите през следващите месеци, промените в лечението и времето за следващата консултация;
- Вписване на консултацията в досието на пациента.

2. Проверка на умения /самочувствие:

- Умения за провеждане на самоконтрол / резултати.

3. Физикален преглед (АДА)

- Общ статус – ръст, тегло (индекс на телесна маса); устна кухина; щитовидна жлеза; кожа (местата за инжектиране на инсулина, евентуално acanthosis nigricans); корем – хепатомегалия; неврологичен статус;
- Сърце, кръвно налягане – включително ортостатизъм;
- Статус на стъпалата – обувки, деформации, състояние на кожата, исхемия, улцерации, пулсации (с палпация), нарушения в чувствителността;

4. Лабораторна оценка:

- Кръвна захар – на гладно и постпрандиално;
- HbA_{1c}

- липиден профил на гладно, включващ общ, LDL, HDL – холестерол, триглицериди (ако не е изследван през последната година);
- чернодробни ензими (ако не са изследвани през последната година);
- екскреция на албумин с урината чрез изследване на отношението албумин/креатинин (ACR) при пациенти със захарен диабет тип 1 с давност на заболяването поне 5 години и при всички пациенти със захарен диабет тип 2 веднага след поставяне на диагнозата;
- серумен креатинин, гломерулна филтрация (изчислена по формула);
- TSH – при всички пациенти със захарен диабет тип 1, дислипидемия и жени над 50-годишна възраст;
- ЕКГ при възрастни, при показания;
- Урина – кетотела, белтък, седимент.

5. Насочване на пациентите за консултация:

- За изследване на очите (ежегодно);
- За фамилно планиране при жени в репродуктивна възраст;
- При диабетна сестра за обучение за диабета, ако не е проведено от лекар;
- При специалист по диабетно стъпало (при показания);
- При лекар по дентална медицина
- При психолог (при показания);
- При други специалисти (при показания).

VII. ОБУЧЕНИЕ НА ПАЦИЕНТИ СЪС ЗАХАРЕН ДИАБЕТ

Това е отговорност на диабетния екип, който трябва да помогне на хората с диабет да могат да следват стил на живот по техен избор чрез придобиване на познания, поведенчески умения и самоотговорност и да превърне обучението в интегрална част на цялостната грижа за диабета.

Цели на обучението на пациента с диабет:

1. Да се оптимизират:

- Познанията за диабета, за неговото прогресиращо развитие и целите при контрола му ;
- Способността на пациента с диабет да определи личните си здравни цели;
- Мотивацията и отношението на пациента към грижите за себе си;
- Поведението на пациента, което оказва влияние върху контрола на диабета му;

2. Да се придобият умения:

- За ефективно справяне с хранителния режим и физическата активност;

- За оптимално и подходящо използване на инсулиновата терапия;
- За справяне със социалните и ежедневните последици от инсулиновата терапия върху начина на живот;
- За разбиране и приемане на целите и за разработване на стратегия за постигането им;
- За справяне с усложненията на лечението, включително хипогликемията;
- За ефективно използване на членовете на диабетния екип;
- За посрещане на новите проблеми в диабетните грижи;
- За мониториране и използване на резултатите от лечението;
- За прилагане на подходящи антидиабетни средства;
- За справяне с интеркурентни заболявания;
- За справяне адекватно с късните усложнения на диабета;

Условия за провеждане на обучението на пациента с диабет:

1. Интегриране на обучението в обичайната работа на клинициста;
2. Осигуряване на адекватна подготовка на диабетния екип за обучение на хората с диабет;
3. Преценяване на индивидуалните нужди на всеки пациент;
4. Съобразяване с нуждите на отделни групи пациенти (езикови проблеми, физически или умствени недостатъци);
5. Обучението се провежда в рамките на три периода:
  - Непосредствено или скоро след диагностицирането – основна информация за здравословно хранене, физическа активност, отказ от тютюнопушене; информация относно естеството и развитието на диабета; минимум умения, необходими за контрол при новата ситуация; информация относно инжектиране, самоконтрол, хипогликемия, разпределение на въглехидратите в храненията;
  - В месеците след поставяне на диагнозата – по-изчерпателна информация от предишната, като се добавя още за целта на лечението, храненето в къщи и навън; справяне с вметнати заболявания, цели на инсулиновата терапия, усложненията на диабета, артериалните рискови фактори, грижи за краката; бременност, контрацепция; работа, осигуровки, шофиране, пътуване;
  - В дългосрочен план – периодично обучение при годишния преглед;

Оценка на резултата от обучението на пациента (при рутинна визита или годишно):

- Преглед на уменията на пациента, свързани с диабета (техника на самоконтрол, хранителен режим, инжекционна техника);
- Данните от биомедицинските изследвания на пациента (промяна в

телесното тегло, HbA_{1c});

- Преценка на поведението на пациента (удобни обувки, физическа активност, спиране на тютюнопушенето, места на инжектиране, членство в диабетна организация);

- Оценка на стила на живот, на емоционалната нагласа, на усещането за бариери пред някои активности в стила на живот на пациента с диабет и в грижите му за самия него;

- Преценка на желанието за достигане на близки цели (гликемичен контрол, тегло), както и за далечни нежелани (съдово заболяване);

- Познания на пациента;

- Преценка на специфичното за диабета качество на живот и на здравния профил (като общи измервания);

Житейски въпроси при обучението на пациента с диабет:

1. Регулярно се пита за взаимодействието на диабета с:

- Професията – индивидуални препоръки; съвети и контакти с тези, които са засегнати от промяна в инсулинова терапия;

- Социалните активности;

- Отдиха;

- Осигуровки – пациентите да бъдат здравно-осигурени и по възможност да имат допълнителна доброволна здравна осигуровка; бърз и подходящ документ при поискване;

- Пътувания – препоръка за валидна пътна застраховка; специални здравни рискове в посещаваните страни;

Целите на обучението на пациентите с диабет са да се осигури информация в приемлива форма, за да могат хората с диабет да получат знанията, за да могат сами да се справят с диабета и да бъдат окуражавани да правят сами избора си за стила на живот.

VIII. САМОКОНТРОЛ НА КРЪВНАТА ЗАХАР

Самоконтролът на кръвната захар е полезен по отношение на вземането на терапевтичните решения както при пациенти на интензифицирана инсулинова терапия, така и при пациенти на конвенционален инсулинов режим или на неинсулинова (перорална или инжекционна) терапия.

Използване и оценка на самоконтрола:

1. При назначаване на самоконтрол на кръвната захар като част от цялостния терапевтичен подход при захарен диабет, е необходимо да се проведе обучение относно:

- Интерпретиране на резултатите от самоконтрола с цел гарантиране на адекватен кръвно-захарен контрол (кръвна захар на гладно и пост-

прандиално);

- Ефекта на диетата и физическата активност върху кръвната захар;
- Нагласяване на инсулиновата доза;
- Справяне с хипогликемия и предпазване от хипогликемия;
- Борба с вметнати заболявания и нови обстоятелства;

2. Необходимо е системно провеждане на оценка на уменията за самоконтрол веднъж годишно, както и при възникнали проблеми със самоконтрола;

3. Оценката на надеждността на резултатите от провеждания самоконтрол се осъществява чрез:

- Оценка на техниката за самоконтрол;
- Сравнение с резултата от HbA_{1c}
- Сравнение с резултата, получен по време на консултацията;
- Преглед на резултатите от самоконтрола, отразени в дневника за самоконтрол;

Възможности за постигане на ефективен самоконтрол:

1. Използват се глюкометри, тест-ленти за кръвна захар или тест-ленти за захар в урина;

2. Провежда се подходящо обучение и регулярен преглед на техниката;

3. Препоръчва се:

- Резултатите да се записват с дата и час в дневник за самоконтрол;
- Да се изследва нивото на кръвната захар на гладно, препрандиално и два часа след прием на храна;
- Различна честота и време на измерване на кръвната захар според конкретните нужди на всеки пациент.

При захарен диабет тип 1 се препоръчва измерване на кръвна захар:

✓ 4 пъти дневно (преди хранене, преди сън, епизодично постпрандиално);

✓ 4-8 пъти дневно по време на инфекция, промяна в начина на живот, преди концепция, при бременност, при неразпознаване на хипогликемии, преди физическа активност, при съмнение за ниска кръвна захар, след третиране на хипогликемия, преди шофиране;

✓ през нощта (02,00 - 04,00 ч) при съмнения за неразпознати нощни хипогликемии;

✓ под формата на един или два денонощни кръвно-захарни профили седмично (в различни дни);

При захарен диабет тип 2 се препоръчва измерване на кръвна захар:

✓ 1-4 пъти дневно според нуждите, ако гликемичният контрол е влошен или ако се прилага инсулиново лечение;

✓ 4-8 пъти дневно по време на заболяване, при промени в стила на

живот или при бременност;

Кръвната захар се измерва по-често при вариации в храненето или във физическата активност.

IX. ОЦЕНКА НА ГЛИКЕМИЧНИЯ КОНТРОЛ

Прицелните нива на показателите за гликемичен контрол се изпълват:

- като интегрална част от грижите за диабета – не трябва да са водещи само симптомите на диабета;
- с цел да се уточни необходимостта от бъдеща намеса;
- като основа за определяне на краткосрочни и дългосрочни индивидуални прицелни нива;
- като средство за обучение на пациента със захарен диабет;

Оценката на гликемичния контрол се извършва чрез следните показатели:

- ✓ кръвна захар на гладно;
- ✓ кръвна захар постпрандиално;
- ✓ профилно проследяване на кръвната захар – с различна кратност според възможностите, нуждите и желанието;
- ✓ домашен самоконтрол – най-удобният и най-реален контрол; самодисциплинира и мотивира пациента да бъде активен участник в лечението си;
- ✓ HbA_{1c} – хемоглобин A_{1c} :
  - Добър показател за контрол на захарния диабет през последните 3 месеца;
  - Да се използват методи, които са сертифицирани от Националната програма за стандартизиране на гликиран хемоглобин (NGSP) и стандартизирани съобразно метода на проучването DCCT;
  - Лабораториите са задължени да участват в система за външна оценка на качеството. В ход са усилия за осъществяване на глобална хармонизация на изследване на гликирания хемоглобин;
  - Да се изследва през 2-4 месеца (захарен диабет тип 1 и при промяна в лечението или недостигната желана гликемия) и на 3-6 месеца (при захарен диабет тип 2 и при постигната желана гликемия);
  - Да се имат предвид фалшиви резултати на показателя – понижен при кръвозагуба, хемолиза или повишен при бета-таласемия, уремия;
  - Да се мисли за хипогликемии при нормален или близък до нормалния HbA_{1c} .

✓ ацетон в урината – изследва се при инфекции, стресови състояния, гастро-интестинални нарушения.

Терапевтични цели на гликемичния контрол:

Терапевтичните цели по отношение на гликемичния контрол трябва да са индивидуализирани според възрастта на пациента, давността на диабета, съпътстващите заболявания и усложненията на диабета, очакваната продължителност на живота, неразпознаването на хипогликемии.

• HbA_{1c}

< 7%*

* HbA_{1c} 6,0-6,5% – при пациенти с малка давност на заболяването, с голяма очаквана продължителност на живота, без значимо сърдечно-съдово заболяване, и ако това ниво може да бъде постигнато без значим риск от хипогликемия или други странични ефекти на терапията;

* HbA_{1c} 7,5-8,0% – при пациенти с анамнеза за тежки хипогликемии, с очаквана малка продължителност на живота, авансирани усложнения, множество съпътстващи заболявания, и пациенти, при които трудно се постигат прицелните стойности въпреки интензивно обучение и приложение на ефективни дози на различни глюкозо-понижаващи препарати, включително и инсулин.

• Кръвна захар (лабораторно изследване на плазмена глюкоза или данни от самоконтрол)

○ Препрандиална плазмена глюкоза 3,9-7,2 mmol/l

○ Постпрандиална плазмена глюкоза < 10,0 mmol/l

X. ОЦЕНКА НА КОНТРОЛА НА ЛИПИДИТЕ, АРТЕРИАЛНОТО НАЛЯГАНЕ, ТЕЛЕСНОТО ТЕГЛО И ТЮТЮНОПУШЕНЕТО

1. Оценка на контрола на липиди и кръвно налягане:

• Липиден профил (общ холестерол, LDL-холестерол, HDL-холестерол, триглицериди) на 2-6 месеца (ако предходното измерване е показвало високи стойности) или ежегодно при нормални стойности;

• Кръвно налягане при всяка консултация

2. Прицелни нива на липиди

• LDL – холестерол < 2,6 mmol/l; < 1,8 mmol/l при лица със сърдечно-съдово заболяване;

• HDL – холестерол > 1,0 mmol/l при мъже; > 1,3 mmol/l при жени;

• Серумни триглицериди < 1,7 mmol/l

Имайки предвид прицелните стойности на липидите може да се направи следната оценка за ролята на липидния контрол върху артериалния риск.

Таблица 6. Оценка на липидния контрол

Показател	Нисък риск	С риск	Висок риск
Серумен общ холестерол	< 4,8 mmol/l	4,8-6,0 mmol/l	> 6,0 mmol/l
Серумен LDL-холестерол	< 2,6 mmol/l*	3,0-4,0 mmol/l	> 4,0 mmol/l
Серумен HDL-холестерол	> 1,2 mmol/l	1,0-1,2 mmol/l	< 1,0 mmol/l
Серумни триглицериди	< 1,7 mmol/l	1,7-2,2 mmol/l	> 2,2 mmol/l

* – препоръки на АДА

3. Прицелни нива на артериално налягане

- При нормална екскреция на албумин < 130/80 mmHg (IDF, 2012); < 140/80 mmHg, по-ниски стойности < 130/80 mmHg са подходящи при по-млади пациенти (АДА, 2013) < 140/90 mmHg (KDIGO, 2013)
- При наличие на албуминурия < 130/80 mmHg при албумин/креатинин в урината (ACR) > 3 mg/mmol (уринна екскреция на албумин > 30 mg/24ч) (KDIGO 2013).

4. Контрол на тютюнопушенето

- Да се идентифицира наличието на тютюнопушене още при поставянето на диагнозата или при годишния преглед;
- Важно е да се наблегне върху вредата на тютюнопушенето при поставяне на диагнозата и при случай на критични събития за пациента;
- Да се даде информация върху:
  - Здравните рискове и ползите от спиране/редуциране на тютюнопушенето
  - Техника за редуциране на тютюнопушенето
  - Да се приложи фармакологична субституция
  - Програми за прекратяване на тютюнопушенето
- Пациентите трябва да се съветват да не пушат и да не употребяват никотинови продукти;

- Терапията за спиране на тютюнопушенето трябва да се превърне в част от цялостната грижа за диабета

XI. ПРЕПОРЪКИ ЗА ХРАНИТЕЛЕН РЕЖИМ ПРИ ЗАХАРЕН ДИАБЕТ

Обосноваването и създаването на хранителна програма е неразделна част от началната и непрекъснатата програма за обучение на пациента.

Преглед на хранителния режим:

1. Преглед на хранителния режим регулярно:

- Дали е здравословно храненето като нормална част от стила на живот?
- Дали калорийният прием е адекватен на желаното телесно тегло?
- Приемат ли се редовно основните хранения и междинните закуски?
- Умерен ли е приемът на алкохол? Свързан ли е с хипертония или хипертриглицеридемия? Причина ли е за ранна или късна хипогликемия? Знае ли се всичко това от пациента?

- Похарчени ли са пари за специални „диабетни“ хранителни продукти?
- Дали разпределението на калориите отразява стила на живот и предпочитания на пациента, както и глюкозопонижаващата терапия и хранителните навици в региона?

- Дали повишеното кръвно налягане и бъбречни увреди изискват за подобрението си специални препоръки (белтъчен прием $< 0,8$ g/kg дневно, прием на сол $< 6,0$ g дневно)?

2. Препоръки и преглед на хранителния режим се прави:

- При поставяне на диагнозата;
- При всяка консултация (ако има наднормено телесно тегло или ако е субоптимален контролът на съдовите рискови фактори);
- Със започване на инсулиново лечение;
- При промяна на инсулиновия режим;
- При необходимост;

Препоръки за хранителен режим:

- Въглехидратите, протеините и мазнините трябва да бъдат в съотношение, което да осигури постигане целите на метаболитния контрол, и да е съобразено с предпочитанията на индивида;

- Приемът на въглехидрати, базиран на изчисление на хлебни единици, индивидуален избор или на предварителен опит, е ключов момент за постигане на добър контрол на гликемията;

- Редуцирането на консумацията на trans-мастни киселини намалява нивото на LDL холестерола и повишава нивото на HDL холестерола, поради което количеството им в храната трябва да бъде минимално;

- Пресни плодове/зеленчуци се препоръчват като част от калорийния прием;
- Простите захари не е необходимо да бъдат строго изключвани от диетата, но да бъдат ограничени;
- Употребата на алкохол трябва да се ограничи до 1 питие/дневно за жени и 2 питиета/дневно за мъже, като се обърне внимание на мерките, които трябва да се предприемат за превенция на хипогликемия;
- Рутинната употреба на антиоксиданти, като витамин С и Е и каротин, не се препоръчва поради липса на доказателства за тяхната полза;
- Междинните закуски помагат за постигане на по-добър гликемичен контрол, но трябва да се съпровождат от самоконтрол, за да е ясно кога е необходимо това; при провеждане на лечение с бързодействащи инсулинови аналози не се налага приемане на междинни закуски, освен в случаите, когато самоконтролът на кръвната захар покаже, че това е необходимо;

Кардиопротективен хранителен режим (IDF, 2012):

- Мазнини – 25-35% от дневния калораж
- Наситени мазнини < 7% от дневния калораж;
- Холестерол < 200 mg/дневно;
- Сол ≤ 2,4 g/дневно

XII. ФИЗИЧЕСКА АКТИВНОСТ

Оценка на физическата активност:

1. На работното място, като се има предвид отиването и връщането от там до дома;
2. Физическа активност в къщи и при практикуване на хоби;
3. Възможност за редовна физическа активност (бързо ходене 30 минути дневно, активно плуване по един час три пъти седмично);

Препоръки за физическа активност:

1. Съвети, че физическите упражнения:
  - Могат да подобрят инсулиновата чувствителност, кръвното налягане, липидния профил;
  - Трябва да се провеждат най-малко на всеки 2-3 дни, за да има оптимален ефект;
  - Могат да повишат риска от остра или късна хипогликемия;
2. Препоръки за постепенно повишаване на физическото натоварване, базирано на индивидуалните желания и възможности и поставените цели;
3. Да се дадат съвети за адаптиране на терапията на диабета (инсулин) и/или за допълнителен прием на въглехидрати, съобразно физическа-

та активност;

4. Продължителността и честотата на физическата активност трябва да достигнат до 30 - 45 минути 3 - 5 дни/седмично или до 150 минути/седмично умерено интензивна аеробна физическа активност (50-70% от максималната сърдечна честота), при не повече от два последователни дни без физическа активност;

5. При липса на противопоказания 3 пъти/седмично (2 пъти/седмично, АДА, 2013) да се провеждат упражнения за мускулна сила (резистентност);

6. Контрол на провежданите физически упражнения чрез:

- Системно отбелязване на нивото на физическата активност;
- Намиране на нови възможности за физическа активност и подкрепа за развитието им;
- Подходящ самоконтрол, допълнително въглехидрати, нагласяване на дозата на глюкозо-понижаващото лечение за тези на инсулин или инсулинови секретогози;
- Анализ на опасности:

- късна хипогликемия и особено продължителна, тежка или необичайна за тези, които използват инсулин; възможна нужда от по-ниска инсулинова доза през нощта и на другия ден;
- алкохолът може да увеличи риска от хипогликемия след физически упражнения;
- рискове от травми на стъпалата след физически упражнения;
- при започване на нови програми от физически упражнения да се помисли за налични сърдечно-съдови заболявания;

Диетата, физическата активност и медикаментозното лечение са партньори в битката за постигане и поддържане на нискорискови нива на кръвната захар, липидите и кръвното налягане.

XIII. ЛЕЧЕНИЕ НА ЗАХАРЕН ДИАБЕТ ТИП 1

Инсулинови препарати, инжектиране и обучение

○ Препоръчва се провеждане на интензифицирано инсулиново лечение с бързодействащ инсулин/аналог преди всяко хранене и базален NPH инсулин/ дългодействащ инсулинов аналог, освен в случаите когато:

- пациентът не желае провеждане на интензифицирано лечение;
- гъвкавостта в ежедневието не е от значение;
- при висок секреторен капацитет (ремисия – меден месец);

По време на ремисия може да се прилагат само интермедиерен инсулин/дългодействащ аналог, само бързодействащ инсулин/аналог, или кон-

венционална/аналогова смес

- Места на инжектиране – инжектиране на бързодействащ инсулин/аналог в коремната стена, а на интермедиерни инсулини/дългодействащи аналози – в бедрата; препоръчва се смяна на инжекционните места в тези области;

- Препоръчва се обучение на пациента относно:

- работа с инжекционните устройства, включително ресуспендиране на НРН инсулин/инсулинова смес/аналогова смес; съхранение на инсулина;

- характеристиките на различните инсулинови препарати, промяна в дозировките на инсулина според приетата храна и физическата активност и възможност за самостоятелно нагласяване на дозите;

- провеждане на адекватен самоконтрол;

- справяне с хипогликемия;

- ефективно справяне с диабета при пътуване и по време на заболяване;

Определяне на инсулиновите нужди – общи постановки

- Инсулиновите дозировки се определят на базата на режима на хранене и физическа активност, както и на базата на предшестващ опит с инсулин по отношение на общи инсулинови нужди (да не се използва определяне на дозите на базата на телесното тегло); денонощни вариации на инсулиновите нужди; анамнеза за хипогликемии; състояние на инжекционните места;

- Инсулиновите дози се коригират така, че с тях да се постигат уточнените прицелни нива за контрол и да се избягват хипогликемии;

- Обичайно базалните нужди представляват около 50% от общата доза.

Приложение на бързодействащи инсулинови аналози

- Бързодействащите инсулинови аналози имат редица предимства пред бързодействащите човешки инсулини и при правилно използване представляват сериозна крачка напред в осигуряването на по-физиологичен инсулинов режим при пациентите със захарен диабет тип 1 – по-добър постпрандиален гликемичен контрол, по-добър дългосрочен гликемичен контрол, по-нисък риск от хипогликемии, гъвкавост и по-голяма свобода в ежедневието на пациентите; абсорбцията им не зависи от мястото на инжектиране;

- Някои особености при преминаване от бързодействащ инсулин към бързодействащ инсулинов аналог:

- да се има предвид, че нуждите от базален интермедиерен инсулин/дългодействащ аналог могат да се променят;

○ при провеждане на хранителен режим без междинни закуски с бързодействащ инсулинов аналог е необходимо калориите от междинните закуски да се прехвърлят към основните хранения. В случаите с наднормено тегло и затлъстяване това не е необходимо.

Приложение на дългодействащи инсулинови аналози

○ Дългодействащите инсулинови аналози са създадени в опит за търсене на максимално близко до физиологичното заместване на базалната инсулинова секреция;

○ Предимства на дългодействащите инсулинови аналози пред интермедиерните човешки инсулини са безвърховият профил и по-продължителното действие в сравнение с обичайните интермедиерни и бавнодействащи инсулинови препарати. Те осигуряват по-добър контрол на кръвната захар на гладно; по-нисък риск от хипогликемии включително и нощем; по-голяма гъвкавост и свобода в ежедневието на пациентите.

Нагласяване на дозите на инсулина

- Необходимо е предварителна оценка на данните от самоконтрола на кръвната захар и HbA_{1c} , хранителните навици и физическа активност на пациента, времето на инжектиране на инсулина, инжекционната техника на пациента и състоянието на инжекционните места.
- Нагласяване на дозата на бързодействащ инсулин:
  - Да се анализира нивото на кръвната захар при инжектирането на инсулина и преди следващото инжектиране и наличието на хипогликемия между двете инжекции;
  - При висока кръвна захар и липса на хипогликемия преди това – да се увеличи дозата на инсулина с 10%; при наличие на хипогликемия – да се намали дозата с 10%;
- Нагласяване на дозата на бързодействащ аналог:
  - Да се анализира нивото на кръвната захар постпрандиално (2 часа след прием на храна), а не преди следващото хранене и инжектиране;
- Нагласяване на дозата на НРН инсулин преди сън:
  - Да се анализира нивото на кръвната захар преди сън и преди закуска, и при възможност през нощта; при необходимост да се нагласява инсулиновата доза;
- Нагласяване на дозата на НРН инсулин инжектиран по друго време:
  - Да се анализира кръвно-захарния профил / наличие на хипогликемия за период от 12 часа след инжектирането; да се прецени очакван ефект на други инсулинови препарати, инжек-

тирани през този период; при необходимост да се нагласява инсулиновата доза.

- Нагласяване на дозата на дългодействащия инсулинов аналог:
  - Базалните дългодействащи аналози за еднократно инжектиране могат да бъдат аплицирани по всяко време на денонощието. Дългодействащите аналози за двукратно аплициране се препоръчва да бъдат прилагани сутрин и преди сън.
  - Дозировката на дългодействащия инсулинов аналог зависи от индивидуалните денонощни нужди; препоръчва се да бъде около 40-50% от общата инсулинова доза.

Поведение при хипогликемия

Повтарящи се хипогликемии в определено време на деня означават разминаване между инсулиновото лечение и хранителния режим и физическата активност на пациента.

- Да се анализира дали се повтарят промени в хранителния режим и физическата активност на пациента; ако е така да се коригира дозата на инсулина съответно на тези промени;
- Да се имат предвид и промени в инсулиновата чувствителност (възраст / бъбречни увреждания / ендокринни заболявания);
- Да се търсят причини за хипогликемия: пропуснато/променено хранене или междинна закуска, неочаквана физическа активност, прием на алкохол, промени в местата на инжектиране, ротация на инжекционните места, грешки при инжектирането или дозата, неправилно разпределение на дозата, гастропареза;
- Неразпознаването на хипогликемиите често е частично обратимо състояние;
- Да се има предвид възможността за неразпозната хипогликемия особено при нисък HbA_{1c} – съответно да се нагласи дозата на инсулина и приема на храна, за да се овладее такъв проблем; да се избягва спадане на кръвната захар под 4,0 mmol/l.

Поведение при нощна хипогликемия:

- да се коригира вечерния бързодействащ инсулин при висока доза или късно инжектиране, тъй като тя допринася за хипогликемия между 24,00-03,00;
- да се инжектира вечерната доза НРН инсулин възможно най-късно преди сън – така се разделят ефектите на вечерния бързодействащ инсулин и на НРН инсулина;
- да се приеме закуска от бавнорезорбиращи се въглехидрати възможно най-късно;
- да се премине на бързодействащ инсулинов аналог преди вечеря;

- да се премине от NPH инсулин на дългодействащ инсулинов аналог.

Поведение при хипогликемична кома:

- При състояние на безсъзнание да се инжектира венозно 20% глюкоза или 1mg глюкагон мускулно. Да се има предвид незадоволителен ефект на глюкагона при гладувал пациент. Да се приемят въглехидрати през устата след това и да се следи за повторна хипогликемия.
- Да се обучат здравните специалисти и близките да използват глюкагон при пациенти с чести хипогликемии; да се осигури глюкагон в срок на годност.

XIV. ЛЕЧЕНИЕ НА ЗАХАРЕН ДИАБЕТ ТИП 2

При диагностициране на захарен диабет тип 2 трябва да се преоцени стила на живот и той да бъде променен съответно чрез:

- обучение на пациента;
- редовен самоконтрол;
- определяне на прицелната кръвна захар;
- хранителен режим;
- физическа активност;
- ограничение в консумацията на алкохол;
- отказ от тютюнопушене;

I. Лечение с перорални и инжекционни неинсулинови хипогликемизиращи средства при захарен диабет тип 2

○ Показания – медикаментозно лечение се започва, когато:

✓ вече е проведено обучение/направена е адекватна промяна в стила на живот;

✓ $HbA_{1c} > 6,5\%$, венозна плазмена глюкоза на гладно $> 6,1 \text{ mmol/l}$;

○ Групи препарати – използват се:

- Бигваниди (метформин);
- Инсулинови секреттагози (СВП, меглитиниди);
- Тиазолидиндиони (пиоглитазон);
- Алфа-глюкозидазни инхибитори;
- DPP- 4 – инхибитори
- GLP-1 миметици (екзенатид, екзенатид LAR) и GLP-1 аналози (лираглутид)

Таблица 6. Основни перорални и инжекционни неинсулинови лекарствени препарати за лечение на захарен диабет тип 2

Препарат	Прием (пъти дневно)	Таблетки (mg)	Дневна доза (mg)
Инсулинови секретагози			
СУП – втора генерация			
Глибенкламид	1-2	5	2,5-20
Глибенкламид микронизиран	1-2	3,5	1,75-14
Гликлазид	2	80	80-320
Гликлазид с модифицирано освобождаване (MR)	1	60	30-120
Глипизид	3	5	2,5-30
Глипизид с удължено действие (XL)	1	5;10	5-20
Глимепирид	1	1;2;3;4;6	1-6
Меглитиниди			
Репаглинид	3	0,5;1;2	0,5-16
Натеглинид	3	120	120-360
Бигваниди			
Метформин	2-3	500;850;1000	500-3000
Алфа-глюкозидазни инхибитори			
Акарбоза	3	50;100	50-300
Тиазолидиндиони			
Пиоглитазон	1	15;30;45	15-45
DPP-4 инхибитори			
Ситаглиптин	1	100	25-100
Вилдаглиптин	1-2	50	50-100
Саксаглиптин	1	5	2,5-5
Линаглиптин	1	5	5
Комбинирани препарати			
Вилдаглиптин/ Метформин	1-2	50/850;50/1000	
Ситаглиптин/ Метформин	1-2	50/850;50/1000	
Линаглиптин/ Метформин	1-2	2,5/850, 2,5/1000	
GLP-1 миметици			
	Инжектиране (пъти дневно)	Заредени писалки/фл	Дневна доза
Екзенатид	2	300; 600µg	10-20µg
Екзенатид LAR	1/седм	2 mg	2 mg /седмично
GLP-1 аналози			
Лираглутид	1	18 mg	0,6-1,8 mg

Съображения при избор на медикамент:

* Метформин

○ подходящ като начална терапия при новодиагностициран захарен диабет тип 2, при липса на противопоказания;

○ *Положителни ефекти:*

✓ Подобрява гликемичния контрол;

✓ Неутрален по отношение на теглото при хронична употреба;

✓ Не увеличава риска от хипогликемия;

✓ Благоприятни ефекти върху липидните показатели;

✓ Има доказателства за сърдечно-съдови ползи;

✓ Установени са ефекти на метформин по отношение протекция от канцерогенеза.

○ Странични ефекти – от страна на стомашно-чревния тракт – метален вкус, гадене, повръщане, диарични изхождания, подуване на корема, флатуленция.

○ Противопоказания: всички състояния, свързани с тежка тъканна хипоксия и исхемия – тежка сърдечна недостатъчност, остър стадий на инфаркт на миокарда, чернодробна недостатъчност, бъбречна недостатъчност.

○ Дозата на метформин трябва да се намали наполовина при гломерулна филтрация $< 45 \text{ ml/min/1,73m}^2$ и медикаментът трябва да се преустанови при гломерулна филтрация $< 30 \text{ ml/min/1,73m}^2$; проследява се бъбречната функция поне веднъж годишно

• Сулфониурейни препарати

○ *Положителни ефекти:*

✓ Ефективни по отношение снижение на кръвната захар;

○ *Странични ефекти:*

✓ Риск от хипогликемия (по-изразен при дългодействащите препарати и при тези с активни метаболити - глибенкламид) – най-висок риск от хипогликемия при глибенкламид $>$ глипизид $>$ глимепирид $>$ гликлазид; предразполагащи фактори за хипогликемия – възрастни пациенти, намален прием на храна, бъбречни и чернодробни заболявания, лекарствени взаимодействия (аспирин, други НСПВС, антикоагуланти, сулфонамиди, фибрати), алкохол;

✓ Умерено увеличаване на теглото при почти всички проучвания с хронично приложение на СУП;

✓ Вторична резистентност към СУП, която надвишава другите медикаменти, и се свързва с влошаване на бета-клетъчната дисфункция.

○ *Противопоказания:* пациенти със захарен диабет тип 1; диабетна кетоацидоза; панкреатогенен диабет; бременни и кърмещи жени; склон-

ни към хипогликемии (с чернодробни и бъбречни заболявания); с тежки инфекции или травми; с анамнеза за странични ефекти към СУП.

• **Меглитиниди**

- *Положителни ефекти:*
  - ✓ Бързодействащи инсулинови секретагози;
  - ✓ Контролират по-добре постпрандиалните екскурзии на кръвната захар (относително по-предпочитани пред сулфонилурейните препарати при по-високи постпрандиални стойности на кръвната захар);
  - ✓ Добра поносимост и ефективност, сходна с тази на сравнявани СУП, но при значимо (с 60%) по-нисък риск от хипогликемия спрямо другите секретагози (СУП);
  - ✓ Имат по-кратък полуживот, което налага по-чест прием;
- *Странични ефекти:*
  - ✓ Хипогликемия, която се наблюдава, когато приемането на медикамента не се последва от хранене;
  - ✓ Не е установен ефект на препаратите върху телесното тегло.
- *Противопоказания:* пациенти със захарен диабет тип 1, диабетна кетоацидоза, с тежко нарушени бъбречна и чернодробна функция, бременни и кърмещи жени.

• **PPAR γ -агонисти (пиоглитазон)**

- *Положителни ефекти:*
  - ✓ Подобряват директно инсулиновата чувствителност;
  - ✓ По-траен дългосрочен ефект върху нивото на кръвната захар в сравнение със СУП и метформин;
  - ✓ Благоприятни ефекти на пиоглитазон върху липидните показатели;
  - ✓ Намаляване на висцералната мастна тъкан;
  - ✓ Не са свързани с риск от хипогликемия;
  - ✓ Умерен благоприятен ефект върху сърдечно-съдовите инциденти като вторична крайна цел (пиоглитазон).
- *Странични ефекти:*
  - ✓ Задръжка на течности – отоци, анемия, сърдечна недостатъчност при предразположени пациенти;
  - ✓ Увеличаване на телесното тегло;
  - ✓ Повишен риск от костни фрактури;
  - ✓ Риск от карцином на пикочния мехур (пиоглитазон).
- *Противопоказания:* бременност, активни тежки чернодробни заболявания, установена сърдечна недостатъчност III и IV ФК по NYHA, анамнеза за карцином на пикочния мехур.

* **Алфа-глюкозидазни инхибитори**

○ *Положителни ефекти:*

✓ Ефективен контрол на постпрандиалната хипергликемия – намаляване на постпрандиалното покачване на нивото на кръвната захар след прием на въглехидрати (основен ефект);

✓ Има данни за сърдечно-съдови ползи при приложение на акарбоза;

✓ Не са свързани с риск от хипогликемия (акарбоза почти не се резорбира – под 1%).

○ *Странични ефекти:* от страна на стомашно-чревния тракт – диария, флатуленция и коремни болки; дозата се титрира, за да се подобри толерансът;

○ *Противопоказания:* креатининов клирънс < 25 ml/min/1,73m², бременност и кърмене, възпалителни чревни заболявания, възраст под 18 години.

• **DPP-4 инхибитори**

○ *Положителни ефекти:*

✓ Възстановяват нивата на ендогенните инкретини (GLP-1 и GLP);

✓ Подобряват трайно гликемичния контрол;

✓ Глюкозо-зависим ефект, поради което приложението им не е свързано с риск от хипогликемия;

✓ Неутрални по отношение на телесното тегло.

○ *Странични ефекти:* наличните в клиничната практика представители на групата на DPP-4 инхибиторите се понясат добре, при изключително ниска честота на странични ефекти, сравними с тези на плацебо или сравнявани други медикаменти.

○ Дозата им трябва да се коригира според бъбречната функция, определена чрез ГФ (при линаглиптин не се налага)

○ *Противопоказания:* не трябва да се прилагат при пациенти със захарен диабет тип 1, по време на бременност и кърмене, при лица под 18-годишна възраст.

• **GLP-1 рецепторни агонисти – GLP-1 миметици и GLP-1 аналози**

○ *Положителни ефекти:*

✓ Подобряват трайно гликемичния контрол;

✓ Основно предимство е редуцията на тегло;

✓ Глюкозо-зависим ефект, поради което приложението им не е свързано с риск от хипогликемия.

○ *Странични ефекти:* основен страничен ефект са гаденето и повръщането, особено рано в хода на лечението; поради съобщени случаи на панкреатит в хода на лечение с GLP-1 рецепторни агонисти, пациентите трябва да бъдат информирани за характерните признаци на остър панкреатит и

при съмнение за панкреатит медикаментите трябва да бъдат преустановени; при експериментални животни е установена връзка между приложение на GLP-1 рецепторни агонисти и С-клетъчни тумори на щитовидната жлеза, която не е потвърдена при хора.

○ *Противопоказания:* не трябва да се прилагат при пациенти със захарен диабет тип 1, диабетна кетоацидоза, по време на бременност и кърмене, при пациенти с тежки гастроинтестинални заболявания, при лица под 18-годишна възраст.

II. Лечение с инсулин

Показания за инсулиново лечение при захарен диабет тип 2:

- невъзможност за постигане на добър гликемичен контрол, въпреки максималните дози на комбинации от перорални и инжекционни неинсулинови хипогликемизиращи препарати;
- противопоказания или свръхчувствителност към перорални и инжекционни неинсулинови антидиабетни средства;
- декомпенсация, свързана с интеркурентно заболяване;
- лечение в периоперативен период;
- бременност и лактация;
- пациенти в критично състояние.

Лечение с инсулин се включва когато HbA_{1c} се повиши $> 7,0\%$ след максимално полагане на грижи за хранителен режим и изчерпване на ефекта на пероралните и инжекционните неинсулинови хипогликемизиращи средства:

- отново се ревизира хранителния режим;
- ревизира се или започва провеждане на самоконтрол на кръвната захар;
- по преценка продължава приложението на метформин / инсулинови секреттагози / DPP-4 инхибитори / GLP-1 агонисти;

Прилагат се:

- NPH инсулин/дългодействащ инсулинов аналог преди сън в съчетание с перорални или инжекционни неинсулинови хипогликемизиращи препарати при лица с добри инсулинови секреторни резерви;
- Готови инсулинови смеси – конвенционални или аналогови;
- Интензифицирана терапия с конвенционални човешки инсулинови препарати/ инсулинови аналози

III. Алгоритъм за избор на терапия

Начална терапия – Монотерапия

- Метформин, освен в случаите с противопоказания или непоносимост, е средство на първи избор при захарен диабет тип 2. Обичайно се назначава непосредствено след поставяне на диагнозата на заболяването.

- Ако поради някаква причина не може да се използва метформин, трябва да се избере друго перорално средство, като например СУП, меглитинид, пиоглитазон, алфа-глюкозидазен инхибитор или DPP-4 инхибитор; в отделни случаи, когато редукцията на телесно тегло е важна цел на терапията, може да се предпочете GLP-1 рецепторен агонист.

- При висок изходен HbA_{1c} (> 9,0%) е малка вероятността да се постигнат целите на гликемичен контрол с монотерапия; в такива случаи е оправдано започване директно с комбиниране на два медикамента.

- При пациенти с изразена хипергликемия (кръвна захар > 17 mmol/l или HbA_{1c} ≥ 10,0-12,0%) или с признаци на хипергликемия, може да се включи инсулин в самото начало. Инсулинова терапия е задължителна при наличие на прояви на катаболизъм и при кетонурия. След стабилизиране на състоянието е възможно редуциране на дозата или напълно преустановяване на инсулина и преминаване към неинсулинови антихипергликемични средства, най-често в комбинация.

Преминаване към двойна комбинирана терапия

- Ако само с монотерапия не се постигнат и поддържат прицелните нива на HbA_{1c} за период от около 3 месеца, трябва да се добави второ перорално средство (СУП, меглитинид, тиазолидиндион, DPP-4 инхибитор, алфа-глюкозидазен инхибитор), GLP-1 рецепторен агонист или базален инсулин. Най-общо, всеки добавен втори медикамент е свързан с допълнително снижение на HbA_{1c} с около 1%. Ако не се постигне значимо снижение на кръвната захар, този медикамент трябва да бъде преустановен и да се включи друг с различен механизъм на действие.

Преминаване към тройна комбинирана терапия

- Ако с комбинация от два препарата не могат вече да се постигнат целите на гликемичен контрол, може да се добави трети препарат, като идеята е да се използват медикаменти с различни и допълващи се механизми на действие. При приложение на тройна комбинация пациентът трябва да бъде стриктно наблюдаван, тъй като с увеличаване на броя на медикаментите нараства и възможността за поява на странични ефекти и лекарствени взаимодействия.

- На този етап най-често се прибегва до инсулин. Тъй като захарен диабет тип 2 е свързан с прогресивна загуба на бета-клетъчна функция, много пациенти, особено тези с голяма давност на заболяването, ще се нуждаят от преминаване към инсулин, особено в случаите с HbA_{1c} > 8,5%, когато е малко вероятно да се постигне благоприятен ефект с добавянето на друг трети медикамент.

Преминаване към инсулин

Обичайно при започване на инсулинова терапия при захарен диабет тип 2 се предпочита включване на базален инсулин, освен в случаите, когато пациентът е с изразена хипергликемия и/или с клинични признаци на хипергликемия. Започва се с ниска доза на базален инсулин - 0,1-0,2 Е/кг тегло, а при по-тежка хипергликемия – с 0,3-0,4 Е/кг тегло. Може да се прилагат интермедиерен инсулин или дългодействащ инсулинов аналог, като аналозите са свързани с по-нисък риск от хипогликемия през нощта и с по-малко наддаване на тегло. Когато, обаче, базалният инсулин е титриран добре и е постигнато прицелното ниво на кръвната захар на гладно, а HbA_{1c} остава висок 3-6 месеца след включването му, трябва да се има предвид добавяне на инсулин преди хранене. Най-точно и гъвкаво покритие на прандиалните инсулинови нужди се постига с базално-болусен режим, включващ добавяне на бързодействащ инсулин/аналог към базалния инсулин. Може да се приложи стъпаловиден подход, при който първоначално се добавя само една инжекция прандиален инсулин преди храненето, което води до най-голямо покачване на постпрандиалната кръвна захар, а впоследствие се добавят съответно втора и трета инжекция на бързодействащ инсулин/аналог. При пациенти с по-висок HbA_{1c} ($> 9,0\%$) може да се обсъди двукратно приложение на инсулинова смес. Метформин обичайно остава в терапията след включване на базален инсулин, като редица проучвания са установили по-малко наддаване на тегло при комбиниране на инсулин и метформин. При приложение на базален инсулин може да продължи приема на инсулинови секретагози; те, обаче, трябва да се преустановят при включване на прандиален инсулин в терапевтичната схема. Съвместно с инсулин може да се прилагат също DPP-4-инхибитори и GLP-рецепторни агонисти.

Критерии за оценка на ефикасността на провежданата терапия:

- HbA_{1c}
- Кръвно-захарен профил – кръвна захар на гладно, препрандиално и постпрандиално (лабораторно изследване или данни от самоконтрола);
- Телесно тегло;
- Остри усложнения на диабета – кетоацидоза, хипогликемии;
- Хронични усложнения на диабета – диабетна ретинопатия, нефропатия, периферна и автономна невропатия, макроангиопатия – ИБС, миокарден инфаркт, МСБ, мозъчен инсулт, периферна съдова болест, ампутации на крайници;
- Сърдечно-съдови рискови фактори (липидни показатели, кръвно налягане);
- Смъртност.

XV. УВРЕЖДАНИЯ НА ОЧИТЕ ПРИ ДИАБЕТ

Диабетната ретинопатия е много специфично усложнение и за двата типа диабет – тип 1 и тип 2 и наличието му е строго свързано с давността на заболяването. Диабетната ретинопатия е най-честата причина за нововъзникващи случаи на слепота у възрастни (20-74 години).

Рискови фактори за диабетна ретинопатия:

- лош контрол на гликемията;
- високо кръвно налягане (риск от макуларен едем и пролиферативна диабетна ретинопатия);
- наличие на нефропатия;
- наличие на дислипидемия.

Диагностициране и наблюдение:

Диагностицирането и наблюдението на очните проблеми е рутинна част от годишния преглед.

Честота на прегледи при офталмолог

- при захарен диабет тип 1 – до 5 години след диагностициране на диабета и след това ежегодно;
- при захарен диабет тип 2 – веднага след поставяне на диагнозата на диабета и след това – ежегодно;
- по-често (на 3-6 месеца) – при нововъзникнала или прогресираща ранна или умерена непролиферативна ретинопатия; след въвеждане на по-строг кръвно-захарен контрол при лицата с ретинопатия;
- при планиране на бременност и по време на бременност – при планиране на бременност предварително се провежда офталмологична консултация и пациентките трябва да бъдат уведомени за риска от поява или прогресиране на диабетната ретинопатия. При налична бременност офталмологична консултация се провежда още през първия триместър и се проследява през цялата бременност до първата година след раждането (това не се отнася за жени, развили гестационен диабет);
- необходима е организация на система за повторни прегледи регулярно за всеки пациент според динамиката на очните промени с цел да не се пропусне момента за ефективна лазерна фотокоагулация за превенцията на загубата на зрение.

Елементи на очния преглед:

- зрителна острота;
- лещи и стъкловидно тяло (офталмоскопия);
- ретина (дилатирани зеници, снимка на ретината или опитна офталмоскопия);

- свързани рискови фактори (тютюнопушене/кръвно налягане);

Контрол на диабетната ретинопатия:

- Пациентът се насочва към офталмолог;
- Необходими са преглед и интензивен контрол на:
  - кръвно-захарния контрол – намалява риска от развитие и прогресиране на диабетната ретинопатия;
  - кръвното налягане (прицелна стойност < 130/80 mmHg) - намалява риска от развитие и прогресиране на диабетната ретинопатия;
  - диабетно бъбречно заболяване;
  - липидния контрол (при наличие на твърди ексудати);
  - тютюнопушене;
- Препоръчва се обсъждане на психологичните и социални аспекти на зрителните нарушения, когато са налице.

Лечение на диабетната ретинопатия:

- Пациенти с едем на макулата, тежка непролиферативна диабетна ретинопатия или пролиферативна ретинопатия се насочват за лечение към офталмолог с необходимия опит в тази област;
- Лазерна фотокоагулация се прилага за намаляване риска от загуба на зрението при пациенти с пролиферативна ретинопатия, клинично значим оток на макулата и при някои случаи на непролиферативна диабетна ретинопатия;
- Терапия с анти-васкуларен ендотелен фактор (VEGF) се прилага при оток на макулата;
- Наличието на ретинопатия не е контраиндикация за приложението на аспирин като кардиопротекция при условие, че не повишава риска от хеморагия в ретината.

XVI. УВРЕЖДЕНИЯ НА БЪБРЕЦИТЕ ПРИ ДИАБЕТ

Диабетна нефропатия се наблюдава при 20-40% от пациентите със захарен диабет и е самостоятелна и водеща причина за хронична бъбречна недостатъчност.

Общи препоръки:

- Оптимизирането на гликемичния контрол намалява риска и забавя прогресията на диабетната нефропатия:
  - Прицелна стойност за HbA_{1c} ~ 7,0%
  - Не се препоръчва ниво на HbA_{1c} < 7,0% при риск от хипогликемия
  - Препоръчва се ниво на HbA_{1c} > 7,0% при наличие на съпътстващи заболявания, при очаквана малка продължителност на живота и риск от хипогликемия (KDOQI, 2012)

- Оптимизирането на контрола на кръвното налягане намалява риска и забавя прогресията на диабетната нефропатия.

Скрининг за диабетна нефропатия:

- Ежегодно се изследва екскрецията на албумин с урината при пациенти със захарен диабет тип 1 с давност на заболяването ≥ 5 години и при пациенти със захарен диабет тип 2 при поставяне на диагноза;
- Ежегодно се изследва нивото на серумния креатинин при всички възрастни, независимо от нивото на албуминурията. Нивото на серумния креатинин се използва за определяне на скоростта на гломерулна филтрация (ГФ) и степента на хронично бъбречно заболяване, ако има такова.

Методи за изследване на екскреция на албумин с урината:

1. Съотношение албумин: креатинин в случайна уринна проба
2. Съотношение албумин: креатинин в първа сутрешна урина
3. Албуминурия в 24-часова урина
4. Албуминурия в нощна или 4-часова събрана урина

Таблица 7. Категории на постоянна екскреция на албумин с урината

Категория	Екскреция на албумин с урината mg/24 часа	Отношение албумин: креатинин (ACR) в сутрешна урина (mg/mmol креатинин)
Нормална до леко повишена екскреция на албумин	< 30	< 3
Умерено повишена екскреция на албумин*	30-300	3-30
Силно повишена екскреция на албумин	> 300	> 30

* В миналото стойности 30-300 mg/24 часа и 3-30 mg/mmol се определяха като микроалбуминурия, а > 300 mg/24 часа и > 30 mg/mmol като макроалбуминурия

Ако екскрецията на албумин е > 3,0 mg/mmol или > 30 mg/24 часа:

- изследването се повтаря, за да се потвърди;
- поради вариабилност в екскрецията на албумин с урината, две от три изследвания за период от 3-6 месеца трябва да са извън нормалните

граница, за да се приеме, че е налице повишена екскреция на албумин или има прогресия на албуминурията;

- прогресията на бъбречното увреждане се проследява чрез по-чести измервания;
- провеждат се изследвания за инфекцията или друго бъбречно заболяване - седимент от урина, урокултура;
- физическа активност в рамките на 24 преди изследването, инфекция, температура, хронична сърдечна недостатъчност, изразена хипергликемия или артериална хипертония, могат да повишат екскрецията на албумин с урината.

Гломерулна филтрация

За оценка на гломерулната филтрация се препоръчва използване на формулата CKD-EPI (Chronic Kidney Disease Epidemiology Collaboration), базирана на плазмения креатинин. Важно е при проследяването на даден пациент да се използва една и съща формула.

Серумният креатинин трябва да се изследва:

- ежегодно при всички възрастни пациенти, независимо от степента на албуминурия;
- по-често, ако е абнормен или ако нараства;
- при лечение с метформин, инкретин-базирана терапия.

Таблица 8. Степени на хронично бъбречно заболяване (ADA 2013; KDOQI, 2012)

Степен	Описание	Гломерулна филтрация (ml/min/1,73m ²)
1	Бъбречна увреда* с нормална или повишена ГФ	≥ 90
2	Бъбречна увреда* с леко намалена ГФ	60-89
3	Бъбречна увреда с умерено намалена ГФ	30-59
3а	с леко до умерено намалена ГФ	45-59
3б	с умерено до силно намалена ГФ	30-44
4	Бъбречна увреда със силно намалена ГФ	15-29
5	Бъбречна недостатъчност	< 15 или диализа

Бъбречна увреда* е всяко отклонение в уринни, кръвни или образни изследвания.

Критерии за хронично бъбречно заболяване (KDIGO 2013):

Наличие на всяко едно от следните две за период над 3 месеца:

- Маркери на бъбречно увреждане (един или повече)
  - Албуминурия: $ACR > 3 \text{ mg/mmol}$; екскреция на албумин $> 30 \text{ mg/24 часа}$
  - Патологичен уринен седимент
  - Електролитни и други нарушения от тубулен произход
  - Наличие на хистологична находка
  - Структурни промени, открити при образна диагностика
  - Анамнеза за бъбречна трансплантация
- Намалена ГФ $< 60 \text{ ml/min/1,73 m}^2$

Стойност на ГФ $> 60 \text{ ml/min/1,73 m}^2$ при липса на друг критерий за бъбречно увреждане, не е показател за наличие на хронично бъбречно заболяване.

Контрол на артериалното налягане

Кръвното налягане се изследва ежегодно (в седнало положение, след 5 минути покой).

- При диабетици с отношение албумин/креатинин в урината (ACR) $< 3 \text{ mg/mmol}$ (уринна екскреция на албумин $< 30 \text{ mg/24 ч}$) се препоръчва да се поддържат стойности на артериалното налягане $< 140 \text{ mmHg}$ за систолното и $< 90 \text{ mmHg}$ за диастолното налягане.

- При диабетици с отношение албумин/креатинин в урината (ACR) $> 3 \text{ mg/mmol}$ (уринна екскреция на албумин $> 30 \text{ mg/24ч}$) се препоръчва да се поддържат стойности на артериалното налягане $< 130 \text{ mmHg}$ за систолното и $< 80 \text{ mmHg}$ за диастолното налягане.

- При диабетици с отношение албумин/креатинин в урината (ACR) $3-30 \text{ mg/mmol}$ (уринна екскреция на албумин $> 30 \text{ mg/24}$) и особено при отношение албумин/креатинин в урината (ACR) $> 30 \text{ mg/mmol}$ ($> 300 \text{ mg/24ч}$) се препоръчва употребата на ангиотензин-рецепторни блокери или ACE-инхибитори. (KDIGO 2013).

Поведение при повишена екскреция на албумин с урината:

1. Ако серумният креатинин е нормален:

- мониторира се екскрецията на албумин ежегодно, за да се определи размера на прогресията на специфичната диабетна бъбречна увреда и да се оцени ефекта на терапията;
- интензивно се контролират модифицируемите рискови фактори (кръвна захар, липиди, артериално налягане);

Таблица 9. Поведение при различни степени на хронично бъбречно заболяване при захарен диабет (ADA 2013, KDOQI, 2012)

Гломерулна филтрация (ГФ) (ml/min/1,73m ²)	Препоръки
При всички пациенти	Ежегодно изследване на креатинин, екскреция на албумин с урината, калий
При пациенти с ГФ 45-60	Насочване към нефролог при вероятност за друго бъбречно заболяване (давност на ЗД тип 1 < 10 години, тежка протеинурия, патологична находка при ехографско изследване, резистентна хипертония, рязко снижение на ГФ, находка в седимента); Да се има предвид необходимостта от корекция на дозата на приеманите медикаменти; Проследяване на ГФ всеки 6 месеца; Проследяване на електролити, бикарбонати, хемоглобин, калций, фосфати, паратиреоиден хормон поне веднъж годишно; Изследване за дефицит на витамин Д; Насочване за провеждане на остедензитометрия; Обучение относно хранителен режим
При пациенти с ГФ 30-44	Проследяване на ГФ на всеки 3 месеца; Проследяване на електролити, бикарбонати, хемоглобин, калций, фосфати, паратиреоиден хормон, албумин, тегло на 3-6 месеца; Да се има предвид необходимостта от корекция на дозата на приеманите медикаменти;
При ГФ < 30	Насочване към нефролог

2. Ако серумният креатинин е повишен:

- преглед на възможни други причини за бъбречно увреждане :
  - инфекции;
  - бъбречна артериална/хипертензивна увреда;
  - бримкови диуретици/сърдечна недостатъчност;
  - гломерулонефрит;
- по-често се мониторира албуминурията и серумния креатинин, за да се проследи прогресията на бъбречната увреда;

Поведение при наличие на диабетна нефропатия

- Поддържане на добър гликемичен контрол – в големи проспективни проучвания е установено, че интензивната терапия на захарния диабет с цел поддържане на близки до нормалните стойности на кръвната захар забавя изявата и прогресията на повишената екскреция на албумин с урината при захарен диабет тип 1 и тип 2;

- Строг контрол на съпътстващите рискови фактори – в проучването UKPDS е установено, че контролът на артериалното налягане може да намали развитието на нефропатия при захарен диабет тип 2; големи проспективни рандомизирани проучвания при захарен диабет тип 1 са установили, че постигането на по-ниски нива на систолното налягане в хода на лечение с АСЕ-инхибитори забавя прогресията на повишената екскреция на албумин с урината и може да забави снижението на ГФ при пациенти с по-висока албуминурия;

- При пациенти, с изключение на бременни жени, с умерено повишена (30-300 mg/24 часа) или силно повишена (> 300 mg/24 часа) албуминурия се препоръчват както АСЕ-инхибитори, така и блокери на ангиотензиновия рецептор (АРБ);

- При наличие на албуминурия се препоръчва приложение на АСЕ-инхибитори, тъй като

- намаляват кръвното налягане;

- забавят снижението на гломерулната филтрация;

- забавят прогресията на албуминурията;

- ограничават тежките форми на сърдечно-съдови заболявания (миокарден инфаркт, инсулт, смърт);

- При пациенти със захарен диабет тип 1 и хипертония и някаква степен на албуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите забавят прогресията на нефропатията;

- При пациенти със захарен диабет тип 2 и хипертония и албуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите и ангиотензин II рецепторните блокери (АРБ) забавят прогресията на албуминурия;

- Дихидропиридиновите калциеви антагонисти не се оказват полезни като начално лечение по отношение забавяне прогресията на нефропатията. Препоръчват се като допълнителна терапия за понижаване на кръвното налягане към АСЕ-инхибиторите или АРБ;

- При наличие на албуминурия за лечение на кръвното налягане в случай на непоносимост към АСЕ-инхибитори и/или АРБ се прилагат недихидропиридинови калциеви антагонисти, бета-блокери или диуретици;

- При приложение на АСЕ-инхибитори, АРБ и диуретици се следи серумното ниво на калий с оглед на развитие на хиперкалиемия;

- Ангиотензин II рецепторните блокери (АРБ) също забавят прогресията на албуминурията и в по-малка степен от ACE-инхибиторите повишават калиемията при пациенти с нефропатия.

- Препоръчва се намаляване на белтъчния внос с храната на 1 g/kg телесно тегло дневно при пациенти с ранен стадий на хронично бъбречно заболяване и на 0,8 g/kg телесно тегло дневно при пациенти с напреднал стадий на хронично бъбречно заболяване ($\text{ГФ} < 30 \text{ ml/min/1,73 m}^2$), тъй като е установено, че това може да подобри бъбречната функция (албуминурия, ГФ);

- Препоръчва се приложение на статин за снижение на нивото на LDL холестерол с цел намаляване на риска от големи атеросклеротични събития при пациенти със захарен диабет и ХБЗ, включително при бъбречно трансплантирани пациенти. Не се препоръчва включване на лечение със статин на пациенти на хроничнодиализа.

- Препоръчва се лечение на уринните инфекции, обсъжда се папиларна некроза при рецидивиращо протичане;

- Препоръчва се спиране на тютюнопушенето;

- При спадане на ГФ под $60 \text{ ml/min/1,73 m}^2$, се прави оценка и се контролират потенциалните усложнения на хроничното бъбречно заболяване;

- Пациентите се насочват към нефролог при несигурност по отношение на етиологията на бъбречното увреждане (висока албуминурия, богат уринен седимент, липса на ретинопатия, бързо снижение на ГФ, резистентна хипертония), както и при трудности в лечението (анемия, вторичен хиперпаратиреоидизъм, метаболитна костна болест или електролитен дисбаланс), при напреднало бъбречно заболяване – силно снижена ГФ ($< 30 \text{ ml/min/1,73 m}^2$), при установени структурни промени в бъбреците при обзорни изследвания и при бърза прогресия на ХБЗ (намаляване на ГФ с над $10 \text{ ml/min/1,73 m}^2$ за една година).

XVII. УВРЕЖДАНЯ НА НЕРВНАТА СИСТЕМА ПРИ ДИАБЕТ

Диагностициране и наблюдение:

Диагностицирането и контролът на неврологичните проблеми са част от годишния преглед.

Ежегодно се прави оценка на:

- болкова или симптоматична невропатия;
- еректилна дисфункция при мъжа;

Оценка за наличие на други прояви на автономна невропатия:

- при наличие на други усложнения (специално бъбречни);
- преди даване на анестезия;

- при лош гликемичен контрол;

Скрининг и диагноза на диабетна невропатия:

- Скрининг за дистална симетрична полиневропатия се прави веднъж годишно – при пациенти със захарен диабет тип 2 още от поставяне на диагнозата, а при пациенти със захарен диабет тип 1 – 5 години след поставяне на диагнозата, изпозвайки елементарни клинични тестове;

- При пациенти със захарен диабет скрининг за дистална симетрична полиневропатия се провежда ежегодно чрез оценка на: чувствителност при натиск с игла, усет за натиск с 10 g монофиламент, вибрационен усет (128 Hz камертон) в дисталната плантарна област на двата палеца и метатарзалните стави на двата долни крайника и чрез оценка на глезенните рефлексии.

- Електрофизиологични тестове се използват само когато клиничните прояви са нехарактерни;

- Скрининг за признаци и симптоми за сърдечно-съдова автономна диабетна невропатия се провежда при пациенти със захарен диабет тип 2 при поставяне на диагнозата, а при пациенти със захарен диабет тип 1 – 5 години след поставяне на диагнозата. Специфични тестове рядко са необходими, поради това, че не променят терапевтичното поведение и крайния изход;

Диференциална диагноза при диабетна полиневропатия:

При пациенти с тежка диабетна полиневропатия трябва да се изключат други причини като:

- Токсични медикаменти;
- Тежки метали
- Алкохол
- Витамин B12 дефицит (при продължителна употреба на метформин)
- Бъбречни заболявания
- Хронична възпалителна демиелинизираща невропатия;
- Вродена невропатия
- Васкулит

Клинични прояви на автономна диабетна невропатия:

- Тахикардия при покой;
- Умора при физическо натоварване;
- Ортостатична хипотония;
- Констипация;
- Гастропареза;
- Еректилна дисфункция;
- Судомоторна дисфункция;

- Загуба на чувството за хипогликемия

Сърдечно-съдовата автономна невропатия е рисков фактор за сърдечно-съдово заболяване и е налице при:

- Сърдечна честота в покой > 100 удара/мин;
- Ортостатизъм – спад на систолното налягане с > 30 mmHg в изправено положение;

Прояви на гастро-интестинална автономна невропатия:

- Нарушен мотилитет на хранопровода;
- Гастропареза;
- Констипация;
- Диария

Прояви на уро-генитална автономна невропатия:

- Ерекtilна дисфункция и / или ретроградна еякулация при мъже;
- Дисфункция на пикочния мехур (чести инфекции, пиелонефрит, инконтиненция, палпиращ се пикочен мехур).

Патогенетично лечение на диабетна невропатия:

- алфа-липоева киселина – в доза 600 mg дневно per os или iv;
- мастноразтворим бенфотиамин;

Симптоматично лечение на диабетна невропатия (IDF, 2012)

Болкова невропатия

- Оптимизиране и стабилизиране на гликемичния контрол;
- Обикновени аналгетици;
- Трициклични антидепресанти, ако обикновената аналгезия е неефективна;
- Ако едномесечното лечение с трициклични антидепресанти е неефективно, се прилага прегабалин/габапентин

Диабетна автономна невропатия:

- Гастропареза – хранителен режим, прокинетици (метоклопрамид) или еритромицин;
- Диабетна ентеропатия – може да се помогне чрез високи дози кодеин, лоперамид, дифеноксилат или еритромицин / тетрациклин;
- Ерекtilна дисфункция – инхибитори на фосфодиестераза-5 (абсолютно противопоказани при лечение с нитрати); интракавернозни средства (алпростадил) идват в съображение на второ място; приложение на вакуумни устройства или механични или хирургични протези; консултация с психолог.

Медикаментозна терапия, повлияваща симптомите на болезнената диабетна полиневропатия и автономната невропатия подобряват качеството на живот на пациентите.

XVIII. ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С ДИАБЕТНО СЪПАЛО

Ампутациите и улцерациите на стъпалото са най-честата последица на диабетната невропатия и са основна причина за инвалидизация на пациентите.

Рискови фактори за диабетно стъпало:

- диабет с над 10-годишна давност;
- мъже;
- лош гликемичен контрол;
- наличие на усложнения – сърдечно-съдови, увреждания на бъбреците (диализа) и ретината;

Състояния, свързани с повишен риск от ампутации:

- периферна невропатия със загуба на чувствителност;
- нарушена биомеханика (при наличие на невропатия);
- данни за повишен натиск (наличие на калус, еритем, хеморагия под калуса);
- костни деформации;
- периферна съдова болест (отслабени или липсващи пулсации на периферните артерии);
- анамнеза за ампутация или язва в миналото;
- тежки промени в ноктите
- тютюнопушене;

Диагностициране и наблюдение:

Диагностицирането и контрола на проблемите, свързани със стъпалото са част от годишния преглед. При наличие на рискови фактори прегледите се правят и по-често. При наличие на невропатия трябва задължително да се оглежда стъпалото при всеки преглед на пациента.

1. Организация на система за повторни прегледи регулярно за всеки пациент.

2. Ежегодно изследване:

- оглед на стъпалото относно формата на стъпалото, деформации, ставната устойчивост, обувките;
- състояние на кожата на стъпалото (нежна, нарушена цялост, едем, калус, язва);

- пулсации на а.дорзалис педис и а.тибиалис постериор;
- чувствителност към монофиламент, вибрационен усет, убождане с игла.

3. Ежегодна оценка на:

- анамнеза за проблеми със стъпалото след последния преглед;
- зрителни и двигателни проблеми, които имат отношение към грижите на пациента за стъпалата му;
- поведение и познания, осигуряващи на пациента възможност да се грижи за стъпалата си;

4. Категоризация на нарушенията като:

- стъпало с язва – активна улцерация на стъпалото;
- висок риск – наличие на невропатия или периферна съдова болест или предшестваща язва или стъпало на Шарко;
- с повишен риск – деформация или проблем с грижите за краката или минимални кожни проблеми;
- нисък настоящ риск.

5. Контрол на свързаните със стъпалото фактори:

- клаудикацио;
- тютюнопушене;
- кръвно-захарен контрол;
- медикаментозна терапия.

Контрол на профилактичните грижи за стъпалото:

1. Високорисково стъпало – включва се специалист по диабетно стъпало:
  - регулярна оценка на състоянието на стъпалото;
  - повишено внимание локално към калуса;
  - отбременяване на натиска чрез използване на специални ортопедични обувки, стелки;
  - системно обучение относно необходимостта от грижи за краката;
  - проследяване на съдовия статус – насочване за консултация със специалист при наличие на симптоми или критично намалено кръвоснабдяване;
2. Стъпало с повишен риск – да се осигурят:
  - рутинни грижи за стъпалото;
  - съвети за подходящи обувки;
  - обучение относно грижите за краката при всяка визита;

Препоръки за поведение при напреднали увреждания на стъпалото:

1. Включване без отлагане на диабетен екип, специализиран за грижи за краката.
2. Локалните мерки включват:
  - дебридман и отстраняване на калуса;

- превръзка за абсорбция на ексудата;
- поставяне на гипс за отбременяване на натиска;
- хирургичен дренаж.

3. Системните мерки включват:

- антибиотик венозно или перорално (обичайно за покритие на Gram+ Gram- инфекции и анаеробна инфекция);
- насочване към съдов хирург за консултация, изследване и реконструктивна терапия / ангиопластика при необходимост;

4. Провеждане на ампутация при:

- силна неконтролирана болка (вторична на съдовата болест);
- дългосрочна, незаздравяваща язва;
- при наличие на инфекция или при стъпало на Шарко.

Язвите на стъпалото обичайно са предотвратими. Почти винаги може да бъде избегната ампутация, дори и при наличие на язва на стъпалото.

XIX. ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ЗАТЛЪСТЯВАНЕ И ДИАБЕТ

Затлъстяването е един от рисковите фактори за нарушение на обмяната на глюкозата и появата на диабет тип 2. Повишеният прием на мазнини с храната, намалената физическа активност и генетичното предразположение допринасят за появата на затлъстяване. Над 85 % от пациентите със захарен диабет тип 2 са със затлъстяване. Затлъстяването е елемент от т.нар. метаболитен синдром, който представлява констелация от сърдечно-съдови рискови фактори.

Определяне на степента на затлъстяване:

Използва се индекс на телесна маса (ИТМ) = Тегло (кг): Ръст (м)²

- Нормално телесно тегло – ИТМ < 25kg/m²
- Наднормено телесно тегло – ИТМ 25,0-29,9 kg/m²
- Затлъстяване I степен – ИТМ 30,0-34,9kg/m²
- Затлъстяване II степен – ИТМ 35,0-39,9 kg/m²
- Затлъстяване III степен – ИТМ > 40,0kg/m²

Поведение при затлъстяване и диабет:

- Приоритет трябва да бъде оптимизиране на начина на живот и обучение на пациентите за спазване на хранителен режим, физическа активност, борба с тютюнопушенето и избягване на злоупотреба с алкохол;
- Препоръчва се като цел да се постигне снижение на телесното тегло най-малко с 5%;
- В редица случаи за намаляване на теглото се налага употреба на медикаментозна терапия.

- В случаи с ексцесивно затлъстяване трябва да се помисли и за хирургическо лечение.

Метаболитен синдром

Определение на IDF, NHLBI, АНА, WHA, IAS, IASO, 2009

Наличие на три от следните фактори:

- Висцерално затлъстяване – обиколка на талия > 94cm при мъже и > 80cm при жени за европейската раса
- Кръвна захар на гладно $\geq 5,6$ mmol/l
- Артериално налягане $\geq 130/85$ mmHg
- Триглицериди > 1,7 mmol/l
- HDL-холестерол < 1,0 mmol/l при мъже и < 1,3 mmol/l при жени

XX. ЛЕЧЕНИЕ НА ПОВИШЕНИТЕ НИВА НА ЛИПИДИТЕ В КРЪВТА

Пациентите със захарен диабет (най-вече тези с диабет тип 2) често имат отклонения в липидните нива, което повишава и сърдечно-съдовия риск при тях.

Преди започване на липидо-понижаващ препарат трябва да се преоцени стила на живот, повишаващ липидното ниво и той да бъде променен чрез:

- обучение на пациента ;
- определяне на прицелното липидно ниво;
- диетичен режим;
- физическа активност;
- снижаване на теглото;
- спиране на тютюнопушенето.

Препоръки за изследване на липиден профил и лечение:

1. Изследване на липидния профил се прави поне веднъж годишно. В случай на нормални липидни нива – LDL холестерол < 2,6 mmol/l, HDL холестерол > 1,3 mmol/l, триглицериди < 1,7 mmol/l, липидният профил се повтаря след 2 години;

2. Първата стъпка за лечение на липидните нарушения е промяната в стила на живот – хранене (намален прием на наситени мазнини и холестерол); намаление на теглото; повишена физическа активност; спиране на тютюнопушене;

3. Започва се с оптимизиране на гликемичния контрол, доколкото е възможно;

4. Целта на антилипемичното лечение е LDL холестеролът да спадне < 2,6 mmol/l;

5. Пациенти със сърдечно-съдово заболяване и LDL холестерол $> 2,6$ mmol/l трябва да започнат веднага лечение успоредно с промяната в стила им на живот до достигане на прицелна стойност 1.8 mmol/l;

6. Прилагат се :

- За снижаване на LDL холестерол – статин;
- За повишаване на HDL холестерол – фибрати, никотинова киселина;
- За снижение на триглицеридите – фибрати, статини;
- Фибрат, ако триглицеридите са $> 2,2$ mmol/l и LDL холестеролът е $< 3,0$ mmol/l

• При значително повишени триглицериди (> 6.8 mmol/l):

- първоначално се включва фибрат;
- изследва се тиреоидната, бъбречната и чернодробна функция;
- включва се комбинирана терапия със статин, ако нивото на LDL

холестерола остава високо;

• Стартира се с комбинирана терапия, започваща със статин, при високи LDL холестерол и триглицериди;

7. Прилагат се :

• Статин: изборът обичайно се определя във връзка с местната цена-ефективност на препаратите;

• Фибрати: ципрофибрат и фенофибрат вероятно по-ефективно понижават триглицеридите, в сравнение с безафибрат;

• Други препарати: по принцип не се препоръчват, освен в случаите с непоносимост към статини и/или фибрати при наличие на тежка хиперлипидемия;

8. Терапия със статини трябва да се добави към промяната на стила на живот в следните случаи:

• Пациенти с диабет и напреднало сърдечно-съдово заболяване;

• Пациенти без сърдечно-съдово заболяване над 40 годишна възраст, които имат един или повече сърдечно-съдови рискови фактори (фамилна обремененост, хипертония, дислипидемия, тютюнопушене или албуминурия);

• Пациенти с по-нисък сърдечно-съдов риск (без напреднало сърдечно-съдово заболяване и под 40-годишна възраст), ако LDL холестеролът остава $> 2,6$ mmol/l или с наличие на множество сърдечно-съдови рискови фактори;

9. Понижението на LDL холестерола със статин е свързано с намаление на сърдечно-съдовия риск;

10. Триглицеридите трябва да бъдат $< 1,7$ mmol/l и HDL холестеролът трябва да бъде $> 1,0$ mmol/l при мъже и $> 1,3$ mmol/l при жени;

11. Намалението на триглицеридите и увеличението на HDL холестерола е свързано с намаление в сърдечно-съдовия риск при пациенти с

клинично проявено сърдечно-съдово заболяване;

12. Терапия със статини е противопоказана при бременност.

XXI. ЛЕЧЕНИЕ НА ПОВИШЕНО КРЪВНО НАЛЯГАНЕ

Повишеното кръвно налягане ($> 140/90$ mmHg) засяга повечето пациенти с диабет и може да бъде част от метаболитния синдром (затлъстяване, хипергликемия, дислипидемия) и обичайно е свързано с висок сърдечно-съдов риск.

Артериалното налягане трябва да се измерва при всяко посещение на пациента. При пациенти, при които е установено артериално налягане $\geq 130/80$ mmHg, трябва да се измери артериалното налягане и в друг ден.

Прицелни нива на артериалното налягане – целта е кръвното налягане да се поддържа за систолно < 140 , а при по-млади пациенти < 130 и за диастолно < 80 mmHg.

Таблица 10. Поведение при различни стойности на артериалното налягане при захарен диабет.

	Систолично (mmHg)	Диастолично (mmHg)
Нормално	< 130	< 80
Промяна в стила на живот на живот (изчаква се до 3 месеца)	130-139	80-89
Променен стил на живот + медикамент	> 140	> 90

Приложение на антихипертензивни медикаменти:

1. Преди започване на антихипертензивен препарат трябва да се преоцени стила на живот, повишаващ кръвното налягане и той да бъде променен чрез:

- обучение на пациента;
- определяне на прицелното ниво на кръвното налягане (да се направи и оценка за ортостатизъм);

- диетичен режим;
- физическа активност;

2. Анализират се:

- Диетичният режим – качествено и количествено (включително приема на алкохол);

- Физическата активност;
- Телесното тегло;
- Кръвното налягане в седнало положение (след 5 минути покой);
- Данните от документацията на личния лекар за месечното проследеното кръвно налягане;

Избор на медикамент:

1. Началната терапия за тези с артериално налягане $> 140/80$ mmHg, трябва да е с медикамент, за който е доказано, че намалява сърдечно-съдовите инциденти при захарен диабет (АСЕ – инхибитор, АРБ, бета-блокери, диуретик и калциев антагонист);

2. Всички пациенти с диабет и артериална хипертония трябва да се лекуват с режим, включващ АСЕ-инхибитор или АРБ. Ако медикамент от едната група не се понася, да се включи медикамент от другата група;

3. При пациенти със захарен диабет тип 1 и хипертония и някаква степен на албуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите забавят прогресията на нефропатията;

4. При пациенти със захарен диабет тип 2 и хипертония и албуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите и АРБ забавят прогресията на албуминурията;

5. При пациенти със захарен диабет тип 2, хипертония, албуминурия и бъбречна недостатъчност е доказано, че АРБ забавят прогресията на нефропатията;

6. При използването на АСЕ-инхибитори, АРБ и диуретици трябва да се контролира бъбречната функция и серумния калий;

7. Обичайно се започва с монотерапия в нарастващи дози до достигане на желаното ниво на кръвното налягане (или до интолеранс);

8. Препоръчват се и режими на еднократно дневно прилагане на препарат;

9. При болшинството от пациентите за постигане на прицелните нива на артериалното налягане обичайно се налага приложение на комбинирана терапия (два или повече медикамента в подходящи дози);

10. При необходимост се добавя бримков диуретик към АСЕ-инхибитор;

11. Да се избягва комбинацията тиазидни диуретици и бета-адренергични блокери;

12. При исхемична болест на сърцето – първи избор са бета-адренергичните блокери;

Стратегия на лечение на артериалната хипертония при захарен диабет тип 2:

Риск от диабетна нефропатия: дългодействащи АСЕ-инхибитори, АРБ и калциеви антагонисти трябва да се имат предвид при хора с очаквана по-голяма продължителност на живота, повишена екскреция на албумин и диабетна ретинопатия; рискът от остро влошаване на бъбречната функция с АСЕ-инхибитори и АРБ, обаче налагат внимание, особено при хора с необяснимо леко бъбречно увреждане преди терапията;

Риск от хиперкалиемия: бримкови диуретици и тиазидни диуретици са полезни при пациенти с нефропатия или на съпътстваща терапия с АСЕ-инхибитори.

ИБС: бета-блокери и калциеви антагонисти (с изключение на краткодействащи дихидропиридинови) са симптоматично полезни.

След миокарден инфаркт или левокамерна дисфункция: β -блокери и АСЕ-инхибитори са особено полезни.

Изолирана систолна хипертония: тиазидните диуретици и дългодействащите дихидропиридинови калциеви антагонисти са полезни.

АРБ: да се имат предвид, когато АСЕ-инхибиторите не се понасят.

α 1-блокери – не трябва да се считат за медикаменти на първи избор, тъй като липсват достатъчно доказателствени данни за тях.

Налични класове препарати:

• АСЕ - инхибитори:

- отличен избор при диабет;
- подходящи при прогресиращо бъбречно заболяване;
- подходящи при сърдечна недостатъчност;
- мониторира се бъбречната функция;
- мониторира се калия;

• Ангиотензин II рецепторни блокери (АРБ):

- подходящи при тип 2 диабет;
- отлагат прогресията на нефропатията;

• Бета-адренергични блокери:

- полезни при предшествващ миокарден инфаркт или ИБС;
- избягва се комбинацията с тиазиди (влошаване на метаболизма);
- избягва се комбинацията с тиазиди при периферно съдово заболяване;
- предварително се разпитва за еректилна дисфункция;

• Калциеви антагонисти:

- да се прилагат недихидропиридинови калциеви антагонисти

(верапамил, дилтиазем), които намаляват коронарните инциденти и албуминурията;

- да се използват дългодействащи препарати;
- задържа на течности е проблем при някои препарати (да се избягват при анамнеза за улцерации на стъпалото);

- **Тиазидни диуретици:**

- прилагат се само ниски дози;
- избягва се комбинацията с бета-адренергични блокери (нарушения в метаболизма);
- предварително се разпитва за ерекtilна дисфункция;

- **Бримкови диуретици:**

- полезни са със синергичното си действие с АСЕ-инхибиторите;

- **Алфа-адренергични блокери:**

- ефективно снижават кръвното налягане;
- метаболитно полезни;
- прилагат се само дългодействащи препарати;
- повишават риска от нововъзникваща сърдечна недостатъчност;

XXII. КОНТРОЛ НА АРТЕРИАЛНИТЕ РИСКОВИ ФАКТОРИ

Цялостен контрол на артериалния риск:

1. Преглед на артериалните рискови фактори при захарен диабет тип 1 (при поставяне на диагнозата, на 18-годишна възраст, на три години за липидите, при условие, че всички рискови фактори са трайно в нормални граници, ежегодно или по-често при наличие на отклонения или при провеждане на лечение) и при захарен диабет тип 2 (при поставяне на диагнозата или ежегодно или по-често при отклонения и при лечение):

- Кръвна захар;
- Липиди;
- Кръвно налягане;
- Тютюнопушене;
- Телесно тегло/абдоминално затлъстяване;
- Фамилна анамнеза;
- Екскреция на албумин с урината;
- Артериални/сърдечни симптоми.

2. Определяне на нивото на риска като:

- Среден риск – наличие на един от артериалните рискови фактори;
- Висок риск – установено заболяване или наличие на два артериални рискови фактора;

- Много висок риск – установено заболяване + наличие на един артериален рисков фактор или наличие на три артериални рискови фактори;
3. Контролът на артериалните рискови фактори е, както следва:
- При висок риск – строг контрол на кръвната захар, липидите, кръвното налягане до достигане до прицелните нива;
  - При много висок риск – строг контрол на кръвната захар, липидите, кръвното налягане до довеждането им до възможно най-ниските рискови нива;
  - Тютюнопушене – упорито решаване на проблема т.е. постигане на отказ;
4. Обучение на лицата:
- Относно рисковете за сърдечно заболяване/инсулт още при поставяне на диагнозата;
  - Относно отказа от тютюнопушене и програмите по този въпрос;
  - Относно здравословното хранене;
5. Назначава се:
- Програма за редовна физическа активност;
  - Здравословен хранителен режим;
  - Медикаменти за понижаване на кръвната захар, липидите и кръвното налягане;
  - Ниски дози аспирин за пациентите в категориите с висок риск и много висок риск;
  - Селективни бета-адренергични блокери, ако е налице исхемична болест на сърцето;
6. Диагностицира се „тихата“ миокардна исхемия при по-високорисковите пациенти

XXIII. СКРИНИНГ ЗА СЪРДЕЧНО-СЪДОВО ЗАБОЛЯВАНЕ ПРИ ПАЦИЕНТИ СЪС ЗАХАРЕН ДИАБЕТ И ЛЕЧЕНИЕТО МУ

Най-малко веднъж годишно (а при пациенти със захарен диабет тип 2 още при поставяне на диагнозата) се преоценява наличието на сърдечно-съдови рискови фактори – дислипидемия, хипертония, тютюнопушене, фамилен данни за коронарно заболяване, наличие на албуминурия. При наличие на сърдечно-съдови рискови фактори се включва аспирин и АСЕ-инхибитор.

Диагностичен сърдечен стрес-тест се провежда при:

- Типична и атипична сърдечна симптоматика;
- Абнормна ЕКГ в покой;

Скринингов сърдечен стрес-тест се провежда при:

- Анамнеза за периферно или каротидно оклузивно заболяване;
- Заседнал начин на живот;
- Наличие на два или повече рискови фактори;

Препоръчва се консултация с кардиолог.

Препоръки:

1. Диагностика на сърдечно-съдовото заболяване – стрес ЕКГ, коронарография;

2. Метформин е противопоказан при застойна сърдечна недостатъчност;

3. Тиазолидиндионите са свързани със задръжка на течности и тяхното използване може да се комплицира от развитието на застойна сърдечна недостатъчност. Полиглизон не трябва да се прилага при сърдечна недостатъчност III и IV ФК;

4. При пациенти над 55-годишна възраст с или без хипертония, но с наличие на друг сърдечно-съдов рисков фактор (анамнеза за сърдечно-съдово заболяване, дислипидемия, микроалбуминурия, тютюнопушене) трябва да се прилага АСЕ-инхибитор за намаление на сърдечно-съдовия риск;

5. При пациенти с миокарден инфаркт или при предстояща голяма хирургична интервенция добавянето на бета-блокери намалява смъртността.

XXIV. ИСХЕМИЧНА БОЛЕСТ НА СЪРЦЕТО (ИБС)

ИБС се развива при $\frac{3}{4}$ от лицата с тип 2 диабет и при половината от тях изходът е летален. ИБС при пациенти с диабет често е:

- тиха;
- придружава се от сърдечна недостатъчност;
- по-малко поддаваща се на хирургични интервенции, отколкото обикновено;

Оценка и диагноза на ИБС:

1. Изследва се, ако има:

- класическа ангина или подозрителни симптоми;
- необясним задух;
- сърдечна недостатъчност, кардиомегалия или сърдечни ритъмни нарушения;

- артериална тромбоза;
2. Изследва се чрез:
    - стандартна 12-канална ЕКГ и рентгенография на гръден кош;
    - ехокардиография;
    - ЕКГ с натоварване;
    - ангиография/стрес ехография, ако са показани;

Контрол на ИБС:

1. Да се интензифицира поведението в насока:
  - контрол на артериалните рискови фактори;
  - обучение върху контрола на стила на живот, включително и тютюнопушенето;
2. Да се направи оценка на:
  - избор на медикамент за понижаване на кръвното налягане (показани са бета-адренергични блокери);
  - приложение на аспирин/друга антитромботична терапия (отнася се за всички пациенти);
  - приложение на медикаменти за сърдечна недостатъчност (показани са АСЕ-инхибитори);
3. Препоръчват се:
  - ранен коронарен байпас / ангиопластика / стент, ако са показани;
4. Да се прилагат:
  - Интравенозно инсулин-глюкозни разтвори за контрол на кръвно-захарното ниво при хоспитализиране за миокарден инфаркт;

АНТИАГРЕГАНТИ ПРИ ДИАБЕТ

Голям мета-анализ и няколко клинични проучвания показват, че аспиринът може да се препоръчва като първична и вторична профилактика на сърдечно-съдовите инциденти – с 30% намаляват случаите със сърдечен инфаркт и с 20% – на инсулт. Препоръчваните дози са различни и се движат от 75 до 325 mg/дневно. До този момент не е проучвано приложението на аспирин под 30-годишна възраст.

Препоръки:

1. Първична профилактика с аспирин (75-162 mg/дневно) се прилага при захарен диабет тип 1 и тип 2 с повишен сърдечно-съдов риск (10-годишен риск > 10%) – мъже над 50-годишна възраст и жени над 60-годишна възраст с наличие на поне един допълнителен главен рисков фактор (фамилна анамнеза за сърдечно-съдово заболяване, хипертония, тютюнопушене, дислипидемия, албуминурия);

2. Аспирин не се препоръчва за превенция на сърдечно-съдови заболявания при пациенти с диабет и нисък сърдечно-съдов риск (10-годишен риск < 5%) – мъже < 50-годишна възраст и жени < 60-годишна възраст без допълнителни сърдечно-съдови рискови фактори, поради риск от кървене; необходима е клинична преценка при пациенти от посочените възрастови групи с наличие на множество други рискови фактори (например 10-годишен риск 5-10%);

3. Вторична профилактика с аспирин (75-162 mg/дневно) се прилага при пациенти с диабет и анамнеза за сърдечно-съдово заболяване – прекарвали миокарден инфаркт, съдов байпас, инсулт, периферно съдово заболяване, клаудикация и/или ангина пекторис;

4. Аспирин не се препоръчва под 21-годишна възраст, поради повишен риск от Reye's синдром;

5. При алергия към аспирин или повишено кървене, при черноробно заболяване, гастроинтестинално кървене, приложение на антикоагуланти, не се прилага лечение с аспирин. В такива случаи при високо рискови пациенти могат да се имат предвид други тромбоцитни антиагреганти – клопидогрел (75 mg/дневно);

6. Комбинирана терапия на аспирин (75-162 mg/дневно) и клопидогрел (75 mg/дневно) се препоръчва до една година след остър коронарен синдром.

XXV. БРЕМЕННОСТ И КОНТРАЦЕПЦИЯ ПРИ ЖЕНИ С ДИАБЕТ

Голямите конгенитални малформации са водещата причина за смъртност и болестност при децата на майки с диабет тип 1 и тип 2. Обсервационни проучвания са установили, че рискът от малформации е по-висок при жени, които през първите 6-8 седмици на бременността са имали висока кръвна захар, оценена чрез нивото на HbA_{1c}. Няма долна граница на HbA_{1c}, под която рискът изчезва напълно. Честота на малформациите над обичайната (1-2%) за жени без диабет се среща при бременни жени с ниво на HbA_{1c} през първия триместър, надвишаващ с 1% нормалната граница за бременна жена без диабет. Малформациите могат да се редуцират и превантират с добре компенсирани диабет преди настъпването на бременността. С планираната бременност тези мерки могат да бъдат взети предварително.

Контрацепция / грижи преди настъпване на бременност:

- Препоръчва се провеждане на контрацепция, ако липсва намере-

- ние за бременност, при всички жени с диабет в детеродна възраст
- дават се съвети за механични методи на контрацепция или ниски дози орални контрацептиви, ако артериалният риск е нисък;
  - да не се прекъсва контрацепцията до постигане на адекватен метаболитен контрол;
  - Дават се съвети за планиране на бременност в рамките на годишния преглед при изказано намерение за бременност;
    - дават се съвети относно интензивността на грижите за бременността при жени с диабет и за рисковете за плода;
    - при планиране на бременността нивото на HbA_{1c} трябва да е максимално близо до нормалните стойности без повишен риск от хипогликемия;
    - необходимо е откриване, оценка и лечение на хроничните усложнения на захарния диабет – ретинопати, нефропатия, невропатия, артериална хипертония, сърдечно-съдови заболявания;
  - Ако има желание за бременност:
    - спират се пероралните и инжекционните неинсулинови антидиабетни препарати;
    - препоръчва се интензифицирано инсулиново лечение;
    - препоръчва се интензивен самоконтрол на кръвната захар;
    - оптимизира се гликемичния контрол;
    - включва се фолиева киселина 400 µg дневно;
    - спират се статините;
    - оценка и нормализиране (< 130/80 mmHg) на кръвното налягане;
    - ACE-инхибиторите и АРБ се спират преди настъпването на бременността и се заменят с метилдопа;
    - оценка на състоянието на ретината и лечение при необходимост;
    - преглед на обучението и евентуално повторение при необходимост;
    - настояване за спиране на тютюнопушенето.

Грижи по време на бременността

1. Организация – екипен подход, в който се включват диabetолог, диабетна медицинска сестра, диетолог, акушер-гинеколог, акушерка и неонатолог;
2. Осигурява се непрекъсната подкрепа за поддържане на добър гликемичен контрол:

- чести прегледи – на всяка 1-2 седмици;
  - подходяща програма за обучение за интегриране на пациентката в грижите за заболяването ѝ;
  - редовен самоконтрол на кръвната захар;
  - прицелните стойности на кръвна захар трябва да бъдат колкото е възможно по-близки до нормалните, като се избягва хипогликемия;
  - оптимизира се гликемичния контрол – прицелни стойности на кръвната захар при самоконтрол:
    - препрандиално – 3,5-5,5 mmol/l ;
    - постпрандиално на 1-и час – < 7,8 mmol/l.
    - постпрандиално на 2-и час – < 6,7 mmol/l.
    - HbA_{1c} - близо до горната граница на нормата;
  - прием на храна:
    - теглото строго се контролира, но при адекватен хранителен прием и за майката и за плода;
    - препоръчва се чест хранителен прием, с което може да се подобрят кръвно-захарния контрол;
    - интензифицирано инсулиново лечение;
    - инсулиново лечение, ако гликемичният контрол остава над прицелните стойности при захарен диабет тип 2;
3. Проследява се за поява на други усложнения – нефропатия, невропатия, хипертония;
4. Осигурява се регулярен акушерски контрол:
  - ултразвуково изследване – ранно и се повтаря за търсене на фетални малформации;
  - мониториране на фетуса в късните етапи;
  - чести антенатални прегледи;
5. Осигуряване на нормално и безопасно родоразрешение:
  - раждане на термин, ако няма акушерски или диабетен риск;
  - нормално раждане по естествен път, ако няма акушерски или диабетен риск;
  - осигуряване на оптимални неонатални грижи:
    - провеждане на специализирани неонатални интензивни грижи;
    - неонатологът е известен за очакваното раждане;
  - добър кръвно-захарен контрол по време и след раждането;
  - венозна инфузия на глюкоза и инсулин, ако е необходимо и при чест контрол на гликемията;
  - бързо възстановяване на инсулиновите нужди от преди бременността след раждането;
  - прекратяване на инсулиновото лечение след раждането, ако то е

започнато по време на бременността (и не се подозира захарен диабет тип 1);

- ако диабетът е бил изявен преди бременността, се дават съвети за контрол на кръвната захар в периода след раждането;

- ако диабетът е диагностициран по време на бременността:

- потвърждава се ремисия в постнаталното проследяване;

- съветва се пациентката, респ. личния лекар за нуждата от редовен контрол на съдовите рискови фактори през следващите години от живота на пациентката;

6. Внимание относно риск от хипогликемия при кърмене: може да се наложи допълнително намаляване на инсулиновите дози

7. Оценка на качеството на грижите:

- мониториране на изхода на бременността при жени с диабет;

- сравнение на изхода от бременността в дадения център спрямо други центрове;

- преглед на всички възможности за подобрене на грижите за бременните жени с диабет.

Диагноза и поведение при захарен диабет, изявил се по време на бременност (гестационен диабет)

- Скрининг за гестационен захарен диабет се провежда при жени с повишен риск за развитие на захарен диабет още при първата пренатална консултация; използват се обичайните критерии на СЗО за диагноза на захарен диабет;

- Скрининг за захарен диабет с провеждане на ОГТТ със 75g глюкоза се препоръчва през 24-28 седмица на бременността при всички бременни жени, при които не е установен захарен диабет преди това, с изследване на плазмена глюкоза на гладно и на 1-и и 2-и час. Диагноза гестационен захарен диабет се поставя при наличие на поне един от следните критерии:

- плазмена глюкоза на гладно $\geq 5,1$ mmol/l

- плазмена глюкоза на 1-и час при ОГТТ $\geq 10,0$ mmol/l

- плазмена глюкоза на 2-и час при ОГТТ $\geq 8,5$ mmol/l.

- Скрининг за персистиращ захарен диабет се провежда 6-12 седмици след раждането при жени с гестационен захарен диабет чрез провеждане на ОГТТ със 75g глюкоза; използват се обичайните критерии на СЗО за диагноза на захарен диабет, а не критериите по време на бременност; в тези случаи не се препоръчва използването на HbA_{1c} за диагноза на захарния диабет;

- Жените, които развиват диабет по време на бременност и се връщат към нормата след раждане, са с повишен риск от развитие на захарен

рен диабет тип 2 по-късно през живота си. Скрининг за предиабет и захарен диабет се провежда при жени с анамнеза за гестационен захарен диабет до края на живота на всеки три години;

- Жени с анамнеза за гестационен захарен диабет, при които е установен предиабет, трябва да бъдат обучени за промяна в начина на живот и да приемат метформин с цел превенция на захарен диабет.

С повишен риск за развитие на гестационен диабет са жени с:

- ✓ наднормено телесно тегло и затлъстяване;
- ✓ анамнеза за гестационен диабет при предшестваща бременност;
- ✓ фамилна обремененост със захарен диабет.

XXVI. КОНТРОЛ НА ДИАБЕТА ПО ВРЕМЕ НА ХИРУРГИЧНА ИНТЕРВЕНЦИЯ

Подготвя се локален протокол за поведение по време на хирургично лечение. Протоколът се разпространява сред специалистите, участващи в лечението на пациентите с диабет.

1. Оптимизира се кръвно-захарния контрол предоперативно;

2. Отлагат се големи хирургични интервенции, ако е възможно, при:

- $HbA_{1c} > 9,0\%$ или
- кръвна-захар на гладно $> 10,0$ mmol/l или
- кръвна захар постпрандиално $> 13,0$ mmol/l

3. Търсят се усложнения, които могат да увеличат хирургичния риск и се уведомява хирургичния екип:

- сърдечни или бъбречни проблеми;
- автономна или периферна нервна увреда;
- пролиферативна ретинопатия;

4. Контрол на гликемията:

При захарен диабет тип 1

- използва се венозно режим ГИК;
- започва се в 8,00ч и продължава до нормално хранене на пациента;
- контролира се нивото на кръвната захар със сигурен метод преди, по време и след оперативната интервенция (на 1-4 часа)
- целта е да се поддържа кръвната захар в граници 6,0-10,0 mmol/l;
- хипогликемията се овладява с глюкоза, след което се възстановява режим ГИК при по-ниска инсулинова доза;
- никога не се спира венозната инфузия с инсулин;
- възможно най-скоро след интервенцията се възстановява нормалният инсулинов режим от преди интервенцията;

При захарен диабет тип 2

- ако се провежда диетолечение или орално лечение и има добър кръвно-захарен контрол и предстои малка хирургична интервенция:
  - пропуска се прием на лечението сутринта преди хирургичната интервенция;
  - подновява се терапията при нормализиране на храненето (метформин се прилага само след изследване на бъбречната функция);
  - избягват се глюкозо-съдържащи венозни инфузии;
- ако се провежда инсулиново лечение или не е постигнат добър кръвно-захарен контрол или предстои голяма хирургична интервенция:
  - прилага се венозна инфузия с глюкоза-инсулин-калий (ГИК);
  - започва в 8,00ч и продължава до нормално хранене на пациента;
  - контролира се нивото на кръвната захар със сигурен метод преди, по време и след оперативната интервенция (на 1-4 часа)
  - целта е да се поддържа кръвната захар в граници 6,0-10,0 mmol/l;

Режим глюкоза-инсулин-калий (ГИК) по време на хирургическа интервенция

- прилага се 500 ml 10% (100 g/l) глюкоза + 16E бързодействащ човешки инсулин + калиев хлорид 10 mmol. Инфузията се провежда със скорост 80 ml/h с волуметрична помпа;
- прилага се по-висока доза (20 E) при пациенти със затлъстяване или при висока изходна кръвна захар;
- прилага се по-ниска доза (12E) при много слаби пациенти или при обичайна за пациента ниска инсулинова доза;
- намалява се инсулиновата доза с 4E, ако гликемията пада или е нормална или е ниска;
- увеличава се инсулиновата доза с 4E, ако гликемията нараства или е висока;
- продължава се с посочената инфузия (ГИК) до 30-60 минути след първото хранене;
- използват се глюкозни разтвори с по-висока концентрация в случаите когато обемното натоварване е проблем;
- проверява се ежедневно за дилуционна хипонатриемия.

XXVII. ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ДИАБЕТНА КЕТОАЦИДОЗА

Подготвя се локален протокол за поведение при диабетна кетоацидоза. Протоколът се разпространява сред професионалистите, участващи

в лечението на диабетната кетоацидоза.

Принципи на лечение на диабетна кетоацидоза

1. Рехидратация

• Видът на инфузираните разтвори зависи от нивото на плазмената глюкоза:

- При плазмена глюкоза $> 13,0$ mmol/l – 0,9% разтвор на NaCl
- При плазмена глюкоза 10-13,0 mmol/l – 5% глюкозен серум
- При плазмена глюкоза 6,0-10,0 mmol/l – 10% глюкозен разтвор
- При плазмена глюкоза $< 6,0$ mmol/l – 20% глюкозен разтвор

• Инфузират се 2 литра изотоничен физиологичен разтвор през първите 4 часа;

• Инфузират се 2 литра през следващите 8 часа, след това 1 литър на всеки 8 часа;

• Хипотоничен физиологичен разтвор (0,45% разтвор на NaCl) трябва да се използва много внимателно (при плазмен натрий > 155 mmol/l, 1 литър за 8 часа);

• При наличие на сърдечно заболяване да се следи централното венозно налягане;

• Да се внимава особено при възрастни пациенти;

2. Инсулин

• Трябва да се използва само бързодействащ човешки инсулин;

• Прилагат се ниски дози бързодействащ инсулин – 4-10 Е на час;

• Проверяват се инфузомата и линиите и дозата се удвоява, ако липсва отговор в рамките на два часа;

• Инфузионното инсулиново лечение продължава до хранването на пациента, когато се преминава на подкожно инжектиране на инсулин в интензифицирана схема (базално-болусна терапия).

3. Калий

• Изследва се нивото на серумния калий на всеки два часа и според него се вливат калиеви препарати:

○ При калий $< 3,0$ mmol/l – 40 mmol калий на час (2 ампули по 10ml калиев хлорид)

○ При калий 3,0-4,5 mmol/l – 20 mmol калий на час (1 ампула от 10ml калиев хлорид)

○ При калий 4,5-5,5 mmol/l – 10 mmol калий на час (1/2 ампула от 10ml калиев хлорид)

○ При калий $> 5,5$ mmol/l – вливането на калий се преустановява

• Продължително се контролира пациента с ЕКГ;

4. Бикарбонати

• Прилагат се само при $\text{pH} \leq 6,9$;

• При показания се вливат 100 mmol с 20 mmol K^+ за 30 минути;

- Повторно се изследва АКР и плазмен калий 30 минути по-късно;

5. Поведение при инфекция

- Провежда се изследване на урина, рентгенография на бял дроб и сърце, хемокултури;
- Да не се разчита на температурата на пациента и на левкоцитоза;
- Да се използват антибиотици дори при несигурна инфекция;

6. Общи грижи

- Да се вкара назогастрална сонда, ако пациентът е в кома;
- Да се постави уретрален катетър, ако не се отдели урина в рамките на 3 часа;
- Да се включи хепарин, ако пациентът е в кома, с хиперосмолярно състояние, или при наличие на други рискови фактори;

7. Да се анализира причината за кетоацидозата, за да се намали риска от рецидив.

XXVIII. ГРИЖИ ЗА ХОРАТА С ДИАБЕТ В СТАРЧЕСКА ВЪЗРАСТ

Поне 20% от лицата в старческа възраст (над 65-годишни) са със захарен диабет. През следващите декади техният брой ще нараства. Диабетът в старческа възраст е свързан по-често с внезапна смърт, хипертония, съдечно-съдови заболявания, инсулт, депресия, уринна инконтиненция, когнитивна недостатъчност, отколкото при хората без диабет на същата възраст. Групата на възрастните хора с диабет е много хетерогенна като например възраст на отключване на диабета или начин на протичане на заболяването и т.н.

За намаление на болестността и смъртността сред тази популация:

- провежда се обучение относно:
  - изследване на кръвната захар;
  - начина на приложение на лекарствата за диабета (и останалите медикаменти);
  - хипогликемия и хипергликемия – разпознаване;
- по-важен се оказва контролът на всички сърдечно-съдови рискови фактори, отколкото строгият гликемичен контрол:
  - антихипертензивни средства;
  - липидо-понижаващи средства (където не са противопоказани);
  - аспирин (където не е противопоказан);
- лечението се провежда със същите препарати, както и на по-младите пациенти с диабет, но принципът е да се стартира с най-малката доза и да се титрира до достигане на желаната стойност на гликемията или до поява на странични ефекти;

- сулфонилурейните препарати и другите инсулинови секретагози могат да причинят хипогликемия;
- тиазолидиндионите не могат да се прилагат при пациенти с конгестивна сърдечна недостатъчност;
- DPP-4 инхибиторите и GLP-1 агонисти имат малко странични ефекти, но са с висока цена;
- инсулинолечението изисква добро зрение, умения и познавателни способности на пациента или близките му;

XXIX. ПРОФИЛАКТИЧНИ МЕРКИ ПРИ ЗАХАРЕН ДИАБЕТ

Да се осигури ежегодно противогрипна ваксина за всички пациенти със захарен диабет над 6-месечна възраст.

XXX. ЗАХАРЕН ДИАБЕТ В ДЕТСКАТА ВЪЗРАСТ

I. ОПРЕДЕЛЕНИЕ

1. Захарният диабет е най-честото ендокринно-обменно заболяване и най-честото хронично заболяване в детската възраст.

2. За детска възраст се приема възрастта от 0 до 18 г., а за юношеска – всяко дете /момиче или момче/ от 13 до 18 г. възраст.

3. В детската възраст преобладава тип 1 захарен диабет, но все по-често се наблюдава и тип 2, както и много генетични синдроми, съчетаващи се с тип 1, тип 2 захарен диабет или състояния на нарушен глюкозен толеранс.

4. Заболяемостта от захарен диабет се увеличава непрекъснато. За последното десетилетие тя е от 9,2 до 12,0/100 000/година. Най-голяма заболяемост има в пубертетната възраст, като през последните години се наблюдава и втори пик около 6-тата година. Все по-често се среща и тип 2 в детска възраст.

II. ПРИЧИНИ

Захарният диабет е наследствено заболяване, полигенно, многофакторно. Отключващи механизми на аутоимунен процес /за тип 1 диабет/ са:

1. Вирусни и бактериални инфекции
2. Стресови ситуации
3. Ранно въвеждане на хранене с краве мляко през първите 3 месеца от живота
4. Високо съдържание на нитрити в питейни води и нитрати в хра-

нителни продукти.

Както ниското, така и високото тегло при раждане (под 3 и над 4 кг) са рискови фактори за поява на захарен диабет в различен период от живота. Затлъстяването само по себе си, дори и без фамилна обремененост също е рисков фактор за тип 2 диабет, явяващ се още в детска възраст.

Рискови фактори:

- Ниско/високо тегло при раждане
- Фамилна обремененост
- Наличие на друго ендокринно аутоимунно заболяване, особено на щитовидната жлеза, ревматоиден артрит, целиакия
- Затлъстяване

III. ДИАГНОЗА

Диагнозата се основава на анамнестичните данни за:

- Полидипсо-полиуричен синдром
- Вторична нощна енуреза при по-малките деца
- Немотивирана загуба на тегло при повишен, запазен или намален апетит
- Поява на рагади в устните ъгли
- Суха кожа и лигавици
- Зачервени бузи (диабетна рубеоза)
- Ксантохромия на длани и стъпала
- Възпалителни промени по външните гениталии
- Наднормено тегло (или затлъстяване) – тип 2 диабет
- Аконтозис нигриканс – тип 2 диабет
- Поликистозен овариен синдром – тип 2 диабет
- Фамилна обремененост за ендокринно-обменно заболяване
- Наличието на много членове от една фамилия с тип 2 диабет, хипертония и наднормено тегло, възраст над 10 години, както и по-бавното начало на диабета са в полза на тип 2 диабет.

При диабетна кетоацидоза (с кома или без кома) освен горепосочените признаци има ацетонов дъх, повръщане, болки в корема (псевдо остър хирургичен корем) и дълбоко шумно ацидотично дишане (тип Кусмаулово).

Признаци:

- Полидипсо-полиуричен синдром
- Дехидратационен с-м
- Консумативен с-м
- Кусмаулово дишане при ДКА

Лабораторни изследвания:

- Хипергликемия
- Глюкозурия
- Ацетонурия (+) (-)
- Метаболитна ацидоза
- Хиперхолестеролемия
- Хипертриглицеридемия

Диференциална диагноза:

- Инсипиден диабет
- Пиелонефрит
- Вулвовагинит/баланит
- Менингоенцефалит (при ДКА)
- Отравяне

IV. ЛЕЧЕНИЕ

Лечението на захарния диабет е комплексно и включва:

- Инсулин (метформин при тип 2 диабет)
- Диета /рационално хранене/ с разрешение и на кристална захар до 5 грама дневно при деца на интензифицирано инсулиново лечение
- Физическа активност
- Обучение в самоконтрол на диабета
- Психологична подкрепа на дете и семейство

Инсулиновата доза, вид и режим при тип 1 захарен диабет се определя от:

- възрастта
- телесното тегло
- еволюцията на диабета
- наличие на остро или хронично усложнение
- наличие на асоциирано с диабета заболяване.

При кърмачета – започва се с доза 0,5U/kg т.м. в четирикратен режим
сутрин – бързодействащ
обяд – бързодействащ
вечер – бързодействащ
преди лягане (22ч.) – интермедиерен инсулин (базален)

При децата от 1 до 5-годишна възраст – дозата на инсулина е от 0,5 до 0,8U/kg т.м. и над 6-годишна възраст – по 1U/kg т.м. , не повече от 40U дневно при започване на лечението.

В пубертетна възраст дозата може да се повиши много бързо и да достигне до 1,5U/kg т.м. без да се приема като инсулинова резистентност. Лечението при тип 2 диабет се провежда на първо място с диета и редуция на теглото. При доказана инсулинова резистентност и липса на ефект от хипокалорийната диета след 6 месеца се включва метформин. Други инсулинови очувствители засега не са прилагат и не са регистрирани за детската възраст.

Интензифициран инсулинов режим /ИИР, ИИИ/ е този режим, при който ежедневно се инжектира 4 и повече пъти само бързодействащ човешки инсулин или бързодействащ инсулинов аналог, със или без комбинация с интермедиерен инсулин в предварителна смес или използване на инсулинови помпи.

Приложението на бързодействащите инсулинови аналози е подходящо в рамките на ИИР в комбинация с базални инсулинови аналози. Включването на инсулинови аналози трябва да стане максимално рано от появата на диабета (по действащите в момента наредби след 6-я месец от началото на заболяването).

По време на ремисия (нормогликемия или близка до нормалните стойности гликемия с инсулинова доза под 0,5U/kg т.м. и HbA_{1c} под 7%) не се препоръчва спиране на инсулина, дори инсулиновата доза да спадне под 0,1U/kg т.м. Само при доказана нормална С-пептидна секреция с добър отговор след хранителна стимулация би могло за известно време детето да остане без инсулин. Това се преценява само от педиатър ендокринолог след функционални тестове.

Показания за ИИЛ:

Препоръчително е ИИЛ да започне веднага при диагностицирането на диабета и да остане такова през целия живот на диабетика.

V. КОНТРОЛ НА ЗАХАРНИЯ ДИАБЕТ

Контролът на захарния диабет включва:

- Проследяване на физическото, пубертетно и нервно-психично развитие
- Специфичен за детската възраст лабораторен комплекс
- Скрининг на асоциирани заболявания – ТСХ и ЕМА (ендомизиомни), тъканна транслугаминаза (tTG/ и АГА и антигладинови антитела)
- Скрининг на усложненията.

Целите за добър контрол се определят от възрастта на детето. Това се налага от опасните последствия, които могат да настъпят по време и след тежка хипогликемия при деца под 7-годишна възраст.

Цели:

Таргетните нива на HbA_{1c} за всички възрастови групи е препоръчително да са под 7,0%. Със съзряването на юношите те трябва се приближават до тези на възрастните – 7,0%

Липидна обмяна:

Общ холестерол под 5,5 mmol/l

Триглицериди под 1,3 mmol/l

При висока постпрандиална гликемия се включва рано бързодействащ аналог. Липидната обмяна, представено от общ холестерол и триглицериди се изследва 1 път годишно, при показания – липиден профил. Интервалът на контрол се определя от стойностите.

VI. СКРИНИНГ НА УСЛОЖНЕНИЯТА

1. Невропатия

Рутинно клинично и електрофизиологично изследване за периферна и автономна невропатия се провежда веднъж годишно 5 години след началото на диабета.

Независимо от еволюцията скрининг за невропатия се провежда годишно, ако началото на диабета е в пубертетната възраст, а при необходимост и по-често. При наличие на невропатия е показано ранно лечение и с Милгама.

2. Ретинопатия

Скрининг за ретинопатия /обикновена фундоскопия/ се провежда 5 години след началото на диабета. Когато началото на диабета е в пубертетна възраст профилактичните прегледи за ретинопатия започват през първата година от еволюцията на диабета.

Флуоресцентна ангиография се провежда само по показания на офталмолог при наличие на промени в ретиналните съдове с оглед провеждане на лазер терапия, за която няма възрастово ограничение.

3. Нефропатия

Скринингът за нефропатия включва определяне на микроалбуминурия (МАУ) при деца с продължителност на диабет тип 1 над 5 години, задължително при всички след 11г. възраст. По време на пубертетната фаза и след нея, независимо от продължителността на диабета, МАУ се определя на 6 – 12 месеца (по преценка).

При тип 2 диабет в детската възраст още с поставянето на диагнозата е необходимо определяне на МАУ и проследяването ѝ 2 пъти годишно. При наличие на МАУ това се прави на 3-4 месеца. Условиата за събиране на урина и критериите за наличие на МАУ са както при възрастни.

VII. ПРОФИЛАКТИКА

Засега няма сигурна профилактика за тип 1 диабет, а за тип 2 единствено остава профилактика на затлъстяването.

Скрининг се провежда само селективен, като

- При тип 1 се определят генетични (HLA), имунологични /антиостровноклетъчни антитела – IAA и антитела срещу GAD/ и метаболитни маркери (ОГТТ с инсулинова секреция).
- При тип 2 – ОГТТ с инсулинова секреция.

VIII. АМБУЛАТОРНИ ГРИЖИ ЗА ДЕЦА И ЮНОШИ С ДИАБЕТ

Деца и юноши със захарен диабет тип 1 се наблюдават и лекуват от педиатър – ендокринолог, към когото се диспансеризират. Макар че тези, които са с тип 2 диабет не се диспансеризират от педиатър – ендокринолог, лечението се определя след консултация с последния.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Борисова А-М, Шинков А, Влахов Й и сътр.** Разпространение на захарния диабет и предиабет в България днес. Ендокринология 2012, 4, 182-192.

2. **Alberti KG, Eckel RH, Grundy SM et al.;** International Diabetes Federation Task Force on Epidemiology and Prevention; National Heart, Lung, and Blood Institute; American Heart Association; World Heart Federation; International Atherosclerosis Society; International Association for the Study of Obesity. Harmonizing the metabolic syndrome: a joint interim statement of the International Diabetes Federation Task Force on Epidemiology and Prevention; National Heart, Lung, and Blood Institute; American Heart Association; World Heart Federation; International Atherosclerosis Society; and International Association for the Study of Obesity. *Circulation* 2009; 120(16):1640-5.

3. **American Diabetes Association.** Standards of Medical Care in Diabetes - 2013. *Diabetes Care*, 2013; (Suppl. 1): S11-S66.
4. **American Association of Clinical Endocrinologists,** Medical Guidelines for Clinical Practice for the Management of Diabetes Mellitus, *Endocrine Practice* 2007; 13 (Suppl. 1).
5. **Bennett WL, Maruthur NM, Singh S, et al.** Comparative effectiveness and safety of medications for type 2 diabetes: an update including new drugs and 2-drug combinations. *Ann Intern Med* 2011;154:602-613.
6. **Diabetes mellitus - Leitlinien für die Praxis,** Wiener Klinische Wochenschrift, 2007; (Suppl. 2): 119.
7. **European Society of Hypertension** – European Society of Cardiology guidelines for the management of arterial hypertension, *Journal of Hypertension* 2003, 21: 1011-1053.
8. **Hypertension in people with Type 2 diabetes:** knowledge-based diabetes-specific guidelines, Working Party of the International Diabetes Federation (European Region), *Diabetic Medicine* 2003; 20: 972-987.
9. **International Diabetes Federation.** IDF Diabetes Atlas, 4th edn. Brussels, Belgium: International Diabetes Federation, 2009.
10. **International Diabetes Federation.** IDF Diabetes Atlas, 5th edn. Brussels, Belgium: International Diabetes Federation, 2011.
11. **International Diabetes Federation:** Global Guideline for Type 2 Diabetes, 2005.
12. **International Diabetes Federation:** Guideline for Management of postmeal glucose, 2007.
13. **Inzucchi SE, Bergenstal RM, Buse JB et al.;** American Diabetes Association (ADA); European Association for the Study of Diabetes (EASD). Management of hyperglycemia in type 2 diabetes: a patient-centered approach. Position Statement of the American Diabetes Association (ADA) and the European Association for the Study of Diabetes (EASD). *Diabetes Care* 2012;35:1364-1379.
14. **ISPAD /International Society for Pediatric and Adolescent Diabetes/** *Clinical Practice Consensus Guideline*, 2009.
15. **KDIGO 2012** Clinical Practice Guideline for the Evaluation and Management of Chronic Kidney Disease. *Kidney International Supplements* 2013; 3(1).
16. **Nathan DM, Buse JB, Davidson MB et al.** Management of Hyperglycemia in Type 2 Diabetes: A Consensus Algorithm for the Initiation and Adjustment of Therapy. A consensus statement from the American Diabetes Association and the European Association for the Study of Diabetes, *Diabetologia* 2006; 49 (8): 1711-1721.

17. **Nathan DM, Buse JB, Davidson MB et al.** Management of Hyperglycemia in Type 2 Diabetes: A Consensus Algorithm for the Initiation and Adjustment of Therapy. Update regarding the thiazolidinediones, *Diabetologia* 2008; 51 (1): 8-11.

18. **National Kidney Foundation.** KDOQI Clinical Practice Guideline for Diabetes and CKD: 2012 update. *Am J Kidney Dis* 2012; 60(5):850-886.

19. **The JNC 7 Report,** The Seventh Report of the Joint National Committee on Prevention, Detection, Evaluation, and Treatment of High Blood Pressure, *JAMA*, 2003, 289 (19): 2560-2572.

20. **WHO/IDF Report,** Definition and diagnosis of diabetes mellitus and intermediate hyperglycemia, 2006.

21. **World Health Organisation.** Department of Non-communicable Disease Surveillance. Geneva. Definition, diagnosis and classification of diabetes mellitus and its complications. *Report of a WHO consultation* 1999.

22. **World Health Organization.** Report of a WHO Expert Consultation. Geneva, *World Health Org., 2011.* http://www.who.int/chp/media/news/releases/2011_1_diabetes/en/index.html.

АВТОРИ НА МЕТОДИЧНИТЕ УКАЗАНИЯ ПО ЗАХАРЕН ДИАБЕТ:

Проф. Д-р Анна-Мария Борисова, доктор на медицинските науки
Началник Клиника по Тиреоидни и метаболитни костни заболявания в
Клиничен център по ендокринология, МУ, София
Председател на Българско дружество по ендокринология

Проф. Д-р Сабина Захариева, доктор на медицинските науки
Ръководител на Клиничен център по ендокринология, МУ, София
Национален консултант по ендокринология

Проф. Д-р Цветалина Танкова, доктор на медицинските науки
Началник Клиника по Диабетология в Клиничен център по
ендокринология, МУ, София
Секретар на Българско дружество по ендокринология

Доц. Д-р Малина Петкова, доктор по медицина
Университетска болница „Лозенец“, София
Член на Ръководството на Българско дружество по ендокринология

Доц. Владимир Христов, доктор по медицина
МЦ „Провита“, София
Член на Ръководството на Българско дружество по ендокринология

Доц. Калина Коприварова, доктор по медицина
Завеждащ кабинет по диабет към МЦ за СИМП по ДБ
Национален консултант по ендокринология и обмяна на веществата
в детската възраст
Член на Ръководството на Българско дружество по ендокринология

КООРДИНАТОР И ОРГАНИЗАТОР НА РАБОТАТА ВЪРХУ МЕТОДИЧНИТЕ УКАЗАНИЯ ПО ЗАХАРЕН ДИАБЕТ:

Проф. Д-р Анна-Мария Борисова, доктор на медицинските науки
Председател на Българско дружество по ендокринология

Препоръките за добра клинична практика при захарен диабет са
разработени на базата на утвърдените от 2004г. и 2008г. и
са коригирани и допълнени от членовете на Ръководството на БДЕ
през месец януари 2013 г., съобразно настъпилите през последните
4 години промени в международно утвърдени документи.

**БЪЛГАРСКО
ДРУЖЕСТВО
ПО ЕНДОКРИНОЛОГИЯ**